

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Kolektivní identita Lužických Srbů z mezigenerační
perspektivy**

Malíková Markéta

© 2016 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Markéta Malíková

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Kolektivní identita Lužických Srbů z mezigenerační perspektivy

Název anglicky

Collective identity Sorbs of intergenerational perspective

Cíle práce

Diplomová práce je tématicky zaměřena na problematiku konstrukce a projevů kolektivní identity, jež je sledována na příkladu Lužických Srbů. Cílem je zjistit, na základě jakých atributů zástupci Lužických Srbů konstruují svou kolektivní identitu a zda dochází k její transmissi na mladší generace.

Metodika

Metodika řešené problematiky diplomové práce se v teoretické části opírá o studium odborné literatury a dalších relevantních informačních zdrojů. Praktická část je založena na kvalitativním biografickém výzkumu, kdy budou pořízeny biograficko-narativní rozhovory s vybranými zástupci několika generací dané kolektivity. Na základě syntézy teoretických poznatků a výsledků empirického šetření v praktické části budou formulovány závěry diplomové práce.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

Kolektivní identita, generace, biografický výzkum, narace, Lužičtí Srbové.

Doporučené zdroje informací

- BERGER, Peter, LUCKMANN, Thomas. Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-859-5946-1.
- BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC Jan. Horní a Dolní Lužice. 1. vyd. Praha: Libri, 2008. 232 s. ISBN 978-807-2773-824.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. 1. vyd. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978-807-2549-252.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. 352 s. Studijní texty (Slon); sv. 51. ISBN 978-807-4190-537.
- KALETA, Petr. Češi o Lužických Srbech: český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého. Praha: TGM, 2006. 333 s. ISBN 80-864-9541-8.
- ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace. 1. vyd. Praha: Cargo Publishers, 2001. 156 s. ISBN 80-902-9521-5.

Předběžný termín obhajoby

2015/16 LS – PEF

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 5. 9. 2013

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 5. 12. 2013

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 31. 03. 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Kolektivní identita Lužických Srbů z mezigenerační perspektivy" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30. 3. 2016

_____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala především PhDr. Sandře Kreisslové, Ph. D. za cenné rady, připomínky a vstřícný přístup při vedení mé diplomové práce. Poděkování patří rovněž kontaktnímu místu pro Lužici a lužickosrbskému oddělení Městské knihovny Varnsdorf za poskytnutí knih a studijních materiálů o Lužici, jmenovitě panu Milanu Hrabalovi. Dále děkuji všem narátorům za ochotu podělit se o své příběhy.

Kolektivní identita Lužických Srbů z mezigenerační perspektivy

Souhrn

Diplomová práce pojednává o tématu kolektivní identity Lužických Srbů, která je sledována z mezigenerační perspektivy. Identifikovány jsou atributy, na základě kterých zástupci Lužických Srbů konstruují svou kolektivní identitu a dále je zjišťováno, zda dochází k transmisi této identity na mladší generace. Prostřednictvím kvalitativního biografického výzkumu založeného na narativních a polostrukturovaných interview jsou představeny běžné aspekty každodenního života této skupiny. Zájem je soustředěn na otázku jazyka a možného vzdělávání v rodném jazyce, náboženství, tradic a zvyků, kolektivní paměti apod. Na základě analýzy a interpretace získaných rozhovorů je zjišťováno, zda dochází ke konstrukci a rekonstrukci etnické identity napříč generacemi od minulosti až po současnost.

Klíčová slova: kolektivní identita, generace, biografický výzkum, narace, Lužičtí Srbové

Collective identity of Sorbs from intergenerational perspective

Summary

This thesis concerns itself with the theme of collective identity of Sorbians perceived from the intergenerational perspective. The attributes based on which Sorbian representatives construct their collective identity will be identified, as well as whether there is a transmission of it onto younger generations. Through qualitative biographical research established on narration and half-constructed interviews, normal aspects of everyday life of this group will be introduced, with the main focus on the issue of language and possible education in mother tongue, religion, traditions and habits, collective memory, etc. Whether the construction and reconstruction of ethnic identity occurs across generations from past to present will be ascertained in reference to the analysis and interpretation of acquired interviews.

Keywords: collective identity, generation, biographical research, narration, Lusatian Sorbs

OBSAH

1 Úvod.....	9
2 Cíl práce a metodika	11
3 Literární rešerše	13
4 Teoreticko-metodologická východiska.....	15
4.1 Biografický výzkum a narace	15
4.2 Identita a kolektivní identita	17
4.3 Etnická identita	19
4.2.1 Atributy etnicity	20
4.2.2 Etnická/národní stereotypizace	21
4.2.3 Etnická/Národnostní menšina	22
4.4 Generace	24
5 Empirická část.....	26
5.1 Historický pohled do života Lužických Srbů a vzpomínky pamětníků.....	26
5.1.1 Geografické vymezení Horní a Dolní Lužice	26
5.1.2 Nejstarší historie Lužických Srbů.....	28
5.1.3 Válečná historie Lužických Srbů	30
5.1.4 Poválečná historie Lužických Srbů.....	32
5.2 Prvky kolektivní identity Lužických Srbů z pohledu odborné literatury a terénních výsledků	36
5.2.1 Jazyk	36
5.2.2 Vzdělávání v rodném jazyce.....	44
5.2.3 Náboženství	47
5.2.4 Lužicko-srbská kultura	49
5.2.5 Lužickosrbská kuchyně.....	57
5.2.6 Spolkový život	59
5.3 Česko-lužické vztahy	60
5.4 Příklady životních příběhů Lužických Srbů	64
5.4.1 Životní příběh Beno Budara	64
5.4.2 Životní příběh Andrea.....	68
5.5 Současné i minulé sociální problémy	70
6 Výsledky zkoumání	74
7 Závěr	76
8 Seznam literatury	77

1 Úvod

Motto:

Na severu
s mořem rozlíceným malý člun je v boji!
Darmo plavci lopotí se v znoji –
veslo za veslem jim vlny berou mocí,
za mužem muž padá, klesá ve příboji...
Ach, a pomoc nikde!

(Jakub Bart-Čišinski)

Předkládaná diplomová práce se zabývá tématem konstrukce etnické identity, které je sledované na příkladu Lužických Srbů. Tato skupina obyvatelstva žije na území jihovýchodní části východního Německa, které je historicky nazýváno Lužice. Konkrétně se jedná o oblast Horní a Dolní Lužice rozprostírající se podél toku řeky Sprévy. Lužice je rozdělena na Horní a Dolní podle nadmořské výšky. Horní Lužice náleží k Sasku, Dolní Lužice k Braniborsku.

Diplomová práce nabízí bližší pohled na kolektivní identitu Lužických Srbů a to konkrétně z mezigeneračního pohledu. Věnuje se problematice konstrukce a rekonstrukce etnické identity této relativně početně malé skupiny. Snahou je zachytit atributy „lužického srbství“ a zachování této kolektivní identity napříč generacemi od minulosti až po současnost.

Z hlediska struktury je diplomová práce rozdělena na pět hlavních částí, metodologickou, teoretickou, praktickou část a závěr. Po úvodním slovu následuje stanovení cíle práce a představení metodologického postupu se zaměřením na biologickou metodu a narativní interview, kterého je během výzkumu využíváno. Na tyto kapitoly navazuje teoretická část textu, která začíná kapitolou *Literární rešerše*, v níž je představen dosavadní stav bádání dané problematiky. Následují pojmy a koncepty, které se zkoumanou tématikou souvisejí – vysvětlen je pojem identity, kolektivní identity, etnicity a generace. V další praktické části diplomové práce je prezentován samotný terénní výzkum a jeho výsledky, které se snaží ukázat hlavní atributy kolektivní identity Lužických Srbů. Empirická část diplomové práce se rovněž zabývá historickým pohledem

do života Lužických Srbů, od nejstarší historie po současnost. Dále se věnuje jednotlivým prvkům kolektivní identity z pohledu odborné literatury a terénních výsledků. Podstatnou součástí práce je kvalitativní výzkum založený na narativních a polostrukturovaných interview. Rozhovory se zaměřovaly na běžné aspekty každodenního života, například na jazyk, vzdělání, kulturu, náboženství, zvyky a další. Na základě analýzy těchto rozhovorů bylo zjišťováno udržení hodnot malé etnické skupiny Lužických Srbů napříč generacemi od minulosti až po současnost. V závěrečné kapitole jsou shrnuty poznatky z výzkumné analýzy a interpretace dat z terénu.

2 Cíl práce a metodika

Tato diplomová práce je tematicky zaměřena na problematiku konstrukce a projevu kolektivní identity, jež je sledována na příkladu Lužických Srbů. Cílem je zjistit, na základě jakých atributů zástupci Lužických Srbů konstruují svou kolektivní identitu a zda dochází k její transmisi na mladší generace. Pro dosažení stanoveného cíle je využito kvalitativně orientovaného výzkumu, konkrétně se jedná o biografický výzkum, během kterého byly využity narativní a polostrukturované rozhovory.

V případě narativních rozhovorů se jedná o volné vyprávění životního příběhu. Subjektu nejsou kladeny konkrétní otázky jako při standardizovaném rozhovoru. Narátor¹ je naopak povzbuzován k volnému vyprávění a není omezován přesně cílenými dotazy. V případě, že si však vypravěč neví rady a volné vyprávění mu činí potíže, je vhodné mít předem připravený okruh otázek, abychom narátorovi pomohli a ukázali směr nebo doplnili důležité a chybějící informace. V tuto chvíli je tedy využit rozhovor polostrukturovaný. Blíže k biografickému výzkumu a naracím se vyjadřuje kapitola spadající pod teoreticko-metodologická východiska.

Terénní výzkum byl prováděn v průběhu roku 2014 a 2015. Výzkum probíhal jak v domovech narátorů, zejména u starší generace, tak v restauracích či kavárnách. Narátoři byli velmi ochotní a otevření. Vyprávění jim nečinilo potíže, přestože hovořili o svém soukromí a životních příbězích. Občas se stávalo, že hovořili příliš detailně o určitých osobách či událostech, také často mluvili o svých niterných pocitech a zážitcích v jednotlivých etapách svého života. Nebylo pozorováno odmítavé ani negativní chování narátorů. Pokud bylo potřeba něco objasnit či doplnit, bylo možno narátory opětovně kontaktovat. Při rozhovorech v domácím prostředí často dokládali své vyprávění různými fotografiemi, novinami, knihami či upomínkovými předměty. Mnoho z nich poskytlo další kontakty na Lužické Srby, při navazování dalších kontaktů na potenciální informátory tak byla využita metoda sněhové koule.

Bylo zaznamenáno celkem 10 rozhovorů pomocí MP3 přehrávače. Tyto rozhovory byly doslovně přepsány, aby bylo možno provést pečlivou analýzu získaných dat. Dále byly jednotlivé úryvky související s tématy diplomové práce interpretovány v empirické části. Jak již bylo výše zmíněno, u jednotlivých úryvků jsou uváděny pseudonymy, nikoli

---

¹ V diplomové práci jsou používány pojmy narátor/narátorka; informátor/informátorka, které jsou zde vnímány jako synonyma.

reálná jména, celý výzkum byl tedy anonymizován. Rozhovory byly použity výhradně pro studijní účely a to konkrétně vypracování této diplomové práce.

Následující tabulky uvádějí základní informace o jednotlivých narátorech. Slouží k ucelenému přehledu, rozčlenění generací, roků narození, rodinnému stavu a poskytují informaci o bydlišti.

Tabulka 1 - První generace narátorů²

Jméno	Bydliště	Rok narození	Ženatý/Vdaná s LS	Rok výzkumu
Hanka	Varnsdorf	1930	V za LS	2014
Beata	Chrósćic	1932	V za LS	2014
Marie	Kamjenc	1940	V za Čecha	2015
Marek	Pančicy-Kukow	1938	V s LS	2014
Radim	Wotrow	1939	Ž s LS	2014
Petr	Varnsdorf	1944	Ž s Němkou	2015

Zdroj: Vlastní zpracování autorky

Tabulka 2 - Druhá generace narátorů

Jméno	Bydliště	Rok narození	Ženatý/Vdaná	Rok výzkumu
Tomáš	Rowno	1970	Ž s Češkou	2014
Jurij	Rablic	1965	Ž s LS	2014
Andrea	Praha	1973	V za Němce	2015
Ema	Róžanta	1962	V za LS	2015

Zdroj: Vlastní zpracování autorky

² Vysvětlivky k tabulkám: Ženatý/Vdaná: zkratkou „Ž“, „V“ je zaznamenán rodinný stav informátorek a informátorů, „Ž“ ženatý, „V“ vdaná, dále je zaznamenáno s kým či za koho ženatý či vdaná, „LS“ Lužický Srb či Lužická Srbka

3 Literární rešerše

V této kapitole je uveden přehled nejdůležitějších doposud vydaných děl o problematice Lužických Srbů. Nejprve budou vyjmenovány publikace, které pojednávají o Lužici z historického hlediska. Kniha *Horní a Dolní Lužice* kolektivu autorů Lenka Bobková, Luděk Březina a Jan Zdichynec pojednává především o historických faktech. Snaží se z českého pohledu nastínit spletité dějiny tohoto geopoliticky komplikovaného teritoria. Věnuje se období středověku a raného novověku, v tomto období markrabství Horní a Dolní Lužice podléhalo České koruně. Od tohoto období můžeme začít sledovat vznik silných a provázaných vztahů a kontaktů mezi českým a lužicko-srbským územím.

Lužicko-srbskými dějinami se rovněž zabývá dílo *Češi o Lužických Srbech*, kterou napsal Petr Kaleta. Své práce z této oblasti publikuje především v lužickosrbských časopisech. Tato monografie charakterizuje jednotlivé etapy českého zájmu o Lužici a Lužické Srby ve vědeckých pracích, v publicistice, ale taktéž v umění. Mapuje vznik české sorabistiky, jejímž vrcholem je dílo slavisty Adolfa Černého. Současně kniha věnuje pozornost základním otázkám lužickosrbských dějin 19. století.

Dílo *České země a Lužice* od Zdeňka Boháče patří rovněž do výčtu historické literatury. Kniha je věnována česko-lužickým vztahům, historii, národnostnímu vývoji Lužice, taktéž se zabývá náboženstvím a zvyky. Zajímavostí je, že je psána v češtině, lužické srbštině a němčině. Zdeněk Boháč je spolu se synem spoluautorem turistického průvodce Sasko-Lužice.

Monografie Radka Čermáka a Giuseppe Maiello *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů* mapuje tradici česko-lužické vzájemnosti. Přibližuje dějiny, literaturu národa a kulturu zkoumaného národa.

Etnolog Leoš Šatava se ve svém díle *Jazyk a identita etnických menšin* věnuje problematice Lužických Srbů především z etnografického hlediska. Šatava byl v letech 1996–2001 vědeckým pracovníkem Lužickosrbského institutu (Serbki institut/Sorbisches Institut) v Budyšině. V rámci sociolingvistických výzkumů vyvíjí snahu o revitalizaci menšinových jazyků a etnického vědomí. V Lužici na toto téma publikoval mnoho časopiseckých studií, brožur a taktéž monografii *Sprachverhalten und ethnische Identität* (2005). Leoš Šatava zmínil Lužické Srby rovněž v encyklopedické příručce *Národnostní menšiny v Evropě*.

Otázce Lužických Srbů se věnuje i esejista a kritik Karl-Marcus Gaub. Lužickým Srbům věnoval kapitolu ve své knize *Vymírající Evropané*. V monografii hovoří o malých evropských národech, kterým Evropa vděčí za své kulturní bohatství.

Publikace *Tonoucí ostrovy* Františka Vydry je průvodcem dějinami srbského etnika, zabývá se rovněž bohatými česko-lužickými vztahy. Kniha rovněž pojednává o vývoji jazyka, o zvycích a organizacích, které se snaží tuto kulturu zachovat. Autor se mnoho let věnuje otázce Lužických Srbů a jejich kultury. Napsal desítky článků do českých i lužickosrbských periodik a vydával Česko-lužický věstník.

Informace o současné situaci lužickosrbského obyvatelstva přináší spisovatel a překladatel Milan Hrabal. Je významným zprostředkovatelem lužickosrbské literatury, publikuje články o Lužici, uspořádal mnoho sborníků a publikací s lužickosrbskou tematikou. Napsal několik samostatně prodejných příloh k Lužicko-srbskému věstníku např. *Lužice – 10 let ve sjednoceném Německu* nebo publikaci *Lužičtí Srbové známi i neznámi*. Dále napsal monografii k stému výročí narození akademické výtvarnice Hanky Krawcec. Milan Hrabal mimo jiné překládá i lužickosrbskou literaturu, poezii a přísloví.

4 Teoreticko-metodologická východiska

4.1 Biografický výzkum a narace

Biografický výzkum se zabývá rekonstrukcí a interpretací života jedince někým jiným, tím se liší od autobiografie. Rovněž biografickým výzkumem můžeme hledat podobnosti mezi jednotlivými životními historiemi a vyvozovat z nich stejné, nebo podobné vzorce chování. Tento výzkum tedy může odkrýt důvod a vznik určitých společenských fenoménů. Dobrá spolupráce mezi výzkumníkem a zkoumaným jedincem je stěžejní pro dosažení kvalitního výsledku výzkumu (Hendl, 2005, s. 130).

Slovníku sociologických pojmů vymezuje biografický výzkum takto: „*Biografický výzkum vzniká spoluprací mezi jedincem a výzkumníkem. Jde o interpretaci životní dráhy člověka někým jiným, což biografickou metodu odlišuje od autobiografie. Autobiografie ale může být v biografickém výzkumu použita*“ (Jandourek, 2012, s. 156).

Pro biografický výzkum se využívají různé druhy rozhovorů. Mezi biografický materiál dále patří deníky, dopisy nebo například různé poznámky a zápisníky, materiál sepsaný jiným výzkumníkem nebo autobiografie.

Při biografickém výzkumu je vhodné zachovat následující postup. Prvním velmi významným krokem je vytyčení cíle výzkumu. Taktéž si určíme etapy, kterými se chceme v životě jedince zabývat. Etapy můžeme například rozdělit jako dětství, dospívání, dospělost, zaměstnání, rodičovství, stáří atd. Soustředíme se na vyprávění životního příběhu jedince, ale zároveň neopomeneme další biografické materiály a dokumenty. Z daného vyprávění se snažíme pochopit širší souvislosti a významy. Zohledňujeme i kulturní a historická hlediska. Zkoumáme-li více lidí, porovnáváme jednotlivá vyprávění mezi sebou.

Biografii můžeme rozdělit na úplnou biografii a epizodickou biografii. Úplná biografie zachycuje komplexní zkušenosti jedince. Epizodická biografie naopak zkoumá určitou část života dotazovaného. Dále také rozlišujeme komentovanou biografii, tato biografie může být jak úplná, tak epizodická a je doplněna o vysvětlivky, doplňující informace a rozsáhlé komentáře (Hendl, 2005, s. 130–131).

Dle *Sociologického slovníku pojmů* (2012), jsou oblasti zkoumání biografického výzkumu vyjmenovány takto:

- ovlivnění sociálního života v různých sociálních prostředích, třídách, vrstvách, regionech a minoritách;

- rozvoj identity jedince;
- životní osudy příslušníků generací, sociálních kategorií, účastníků válek, žen, dělníků atd.;
- účinky událostí, jako je nemoc, smrt, rozvod, problémy v práci, nezaměstnanost, hospodářská a politická krize, změna hodnot a krize smyslu
- možnosti, hranice a rizika plánování a vedení života v závislosti na prostředí rozvoje a na mocenských poměrech (Jandourek, 2012, s. 156).

Nejčastější technikou sběru dat při biografickém výzkumu je narativní nebo také biograficko-narativní interview. Narací rozumíme zprostředkování děje vyprávěním. Při narativním rozhovoru nepokládáme subjektu otázky jako při klasickém standardizovaném rozhovoru, ale je vyzván k volnému vyprávění. Tento typ rozhovoru je typický pro biografický výzkum. Ve volném vyprávění bychom se měli dozvědět skutečnosti, ke kterým bychom se ve standardizovaném rozhovoru omezeném na postup otázka-odpověď nedopracovali. Při výzkumu se věnujeme určitému časovému úseku, konkrétnímu období, tématu, nebo se zajímáme o vyprávění o celém životě. Základním pravidlem narativního rozhovoru je, aby se skutečně jednalo o vyprávění. V průběhu vyprávění je možné použít popis či něco dovysvětlit, ale hlavní je, aby se opravdu jednalo o vyprávění životního příběhu jedince od začátku do konce (Hendl, 2005, s. 176).

V *Metodologii sociálních věd* (2013) je narace definována jako: „*rekonstrukce proběhlé události. Jednotky rozpravy jsou aktéři daných událostí, jejich činy a artefakty, které daný narátor rekonstrukcí událostí spojuje do logického celku a podává výklad dané události*“. Narátor vysvětluje logiku příběhu, která tvoří ucelenou výpověď o určité události (Ochrana, 2013, s. 85).

Narativní rozhovor lze specifikovat jako podobu volného interview, které se využívá při kvalitativním výzkumu. Je založen na předpokladu, že takto získané informace o každodenním životě obsahují určité konstantní a obecné struktury. Narátor vypráví na základě pro něj logických a smysluplných návazností například chronologických či obsahových. „*Existence těchto konstrukcí, tj. struktur výstavby historek a událostí tak umožňuje vzájemně srovnávat a zobecňovat vyprávění různých osob*“ (Reichel, 2009, s. 111). Takto získané informace více narátorů jsou dále zkoumány a analyzovány, lze

například vypořádat shodné body životních situací a událostí. Události mohou být rovněž zkoumány z širšího kontextu historického či politického (Reichel, 2009, s. 111).

Narativní rozhovor se řídí určitým postupem, který rozdělujeme na čtyři etapy. V první etapě, která se nazývá stimulace³, se snažíme subjekt stimulovat k vyprávění, aby se vyprávění odvíjelo správným způsobem a aby subjekt pochopil zákonitosti narativního rozhovoru. Druhou fází je samotné vyprávění. V třetí fázi se vracíme k jednotlivým bodům ve vyprávění a snažíme se pokládáním otázek objasnit nejasnosti⁴ nebo rozvést to, co nebylo zcela jasně řečeno. Ve čtvrté závěrečné etapě rozhovoru se zaměřujeme na poslední nejasnosti a neúplné informace, můžeme si pomoci např. otázkou „proč“ (Hendl, 2005, s. 17).

Biografický výzkum a použitá technika vyprávění je jednou z možností, jak zachytit životní příběh jedince a odkrýt tak alespoň částečně jeho identitu, například i v této práci sledovanou identitu etnickou.

4.2 Identita a kolektivní identita

Pojem identita pochází z latinského slova *identitas*, což v překladu znamená totožnost. Ve slovníku sociologických pojmů je identita vymezena takto: „*Hluboký pocit vlastní totožnosti založený na prožívání vlastní komunity. Jakým člověkem jsem a čím se liším od druhých.*“ Identita zahrnuje hodnoty, které jsou pro jedince smyslem života a věří v ně. Rovněž je pro jedince souhrnem sociálních a životních rolí, vymezuje to, kým je a jeho vztah k druhým. Identitu můžeme rozdělit na identitu danou a identitu získanou. Identita daná je pohlaví, věk či fyzické rysy, naproti tomu identitu získanou si jedinec může volit například kariéru, životního partnera, náboženství, politický postoj apod. (Jandourek, 2012, s. 106).

Identita jedince se dělí na identitu osobní a kolektivní. Osobní identita se věnuje sebeuvědomování jedince, naproti tomu kolektivní neboli skupinová identita vidí jedince z pohledu jeho schopnosti ztotožnění se s určitou skupinou (Eriksen, 2012, s. 32).

---

³ Dotazovanému je představeno téma a zdůrazní se jeho významnost. V této etapě se badatel snaží získat důvěru informátora (Hendl, 2005, s. 176).

⁴ Tazatel si musí vyjasnit nejasnosti a rozpory, které během rozhovoru vznikly. Při upřesňujících dotazech se musí zrekonstruovat okamžik, v němž je nejasnost a to tím způsobem, že se parafrázuje příslušné úseky vyprávění (Hendl, 2005, s. 176).

Osobní identitu definuje sociolog Jiří Šubrt (2008, s. 120) : „*Osobní identita označuje v nejširším slova smyslu vědomí toho, kým člověk jakožto individuum je*“. Dále hovoří o tom, že člověk během života vystupuje ve spoustě rolí, vědomí sama sebe však přetrvává. Osobní identita je tvořena po celý život jedince. Skládá se z mnoha rozdílných událostí, činností a rolí, přesto je člověk schopen vnímat ji jako smysluplný celek.

Naproti tomuto vymezení osobní identity je nutno definovat identitu kolektivní, sociologický slovník uvádí: „*společná shoda členů o podstatných rysech skupiny, o tom, kdo k ní patří a kdo nikoli, a co by skupina měla dělat a co by neměla dělat*“ (Jandourek, 2001, s. 104–105). Jiří Weigl uvádí v publikaci *Bez iluzí o světě kolem nás* další vymezení kolektivní identity (Weigl, 2014, s. 138): „*vědomí společenské sounáležitosti, které může být založeno na řadě elementů. Obvykle je podstatnou součástí společně sdílená historická zkušenost, kultura, někdy náboženství, velmi často společný jazyk a mnoho dalších definičních charakteristik*“.

V dané práci je na kolektivní identitu nahlíženo z pohledu sociálního konstruktivismu (Berger, Luckmann, 1999). Jedná se o relaci, tedy vztah mezi „My“ a „Oni“. Vymezení vlastní identity „My“ v kontrastu definování jakékoli odlišnosti jako „Oni“ definoval polsko-britský sociolog Zygmunt Bauman. Podle tohoto vymezení můžeme svět rozdělit na svět náš a na svět těch ostatních. Společnost „My“ je nám blízká cítíme se v ní bezpečně, víme jak se chovat. Naproti tomu společnost „Oni“, ke které nenáležíme, vnímáme jako nebezpečnou, odlišnou. Přestože o ní příliš nevíme, vnímáme ji negativně. Ve společnosti „My“ vnímáme naše chování jako správné, dobré, ve společnosti „Oni“ je tomu naopak a špatně, proto je pro nás tako skupina nevhodná a nebezpečná. I přes toto vymezení se obě společnosti navzájem potřebují, protože jedna by nebyla bez druhé a naopak. Právě cizí společnost je potřebná pro definování naší vlastní sebeidentity, jistoty, soudržnosti a solidarity (Bauman, 2000, s. 45).

„*Kolektivní identita není přirozeně vytvářena, nýbrž sociálně konstruovaná: je to záměrný či nezáměrná důsledek interakcí, které jsou samy sociálně modelovány a konstruovány*“ (Hroch, 2003, s. 363). Hroch dále uvádí, že podstata všech kódů kolektivní identity spočívá v rozdílu mezi „my“ a „ti druzí“. Mezi hlavní kódy konstruování kolektivní identity řadí především občanské soužití a kultura (Hroch, 2003, s. 36–368).

4.3 Etnická identita

Dalším velmi významným termínem pro tuto práci je pojem etnicita, která je zde chápána jako specifický druh kolektivní identity, a tudíž je nahlížena rovněž z pozice sociálního konstruktivismu.

Samotné slovo etnický je velmi staré, vychází z řeckého slova *etnikos*, které původně označovalo barbara nebo pohana. V angličtině byl tento význam zachován až do poloviny 19. století, poté se jeho význam začal postupně transformovat k rasovým charakteristikám. Pojem etnicita se v anglofonních zemích začal objevovat až v šedesátých letech 20. století, ovšem jeho přesnou definici bychom hledali jen stěží. Je mnoho pohledů na etnicitu, všechny pohledy se shodují na tom, že je spojena se skupinovými vztahy a klasifikací lidí. V sociální antropologii máme na mysli vztahy mezi jakýmkoli skupinami buď vlastními členy, nebo cizími, kulturně rozdílnými členy. Zatímco v běžné mluvě zastává etnicita spíše význam problému menšin a rasových vztahů (Eriksen, 2012, s. 22).

Vraťme se však k antropologickému pojetí, jehož základem je jasná diferenciací mezi jednotlivými skupinami. To, že jsou skupiny rozdílné, zjišťují ve vzájemném kontaktu, etnicita tedy vychází ze vzájemného sociálního kontaktu. Důvodů, proč dochází ke vzájemným kontaktům mezi odlišnými skupinami, je několik, můžeme jmenovat například migraci, poptávku po pracovních místech nebo populační růst (Eriksen, 2012, s. 45–49).

Etnická identita není přirozeně daná a nevzniká automaticky, ale vzniká v návaznosti na sociálních procesech: *„Zásadními procesy nutnými pro vznik etnické identity jsou: vlastní pojmenování; kolektivní sebeidentifikace prostřednictvím vytyčování hranic mezi „námi“ a „jinými“; mýty o společném původu a osudu; symbolická kultivace* (Smith, 2008, s. 32; Smith, 2009, s. 45–49).

Etnolog Leoš Šatava (2009) uvádí dvě rozdílné koncepce etnicity. První dualistický koncept *„Bud’ – anebo“* vychází z: *„představy národa coby pospolitosti stejného jazyka a kultury. Člověk je buď příslušníkem jedné etnické pospolitosti, anebo jiné – „třetí cesta“ prakticky není možná. V praxi evropských národních států je tato koncepce vlastně nejběžnějším automatickým modelem každodenního života většiny populace“* (Šatava, 2009, s. 17). Tento pohled odpovídá v podstatě etnické podobě národa, neboli etnickému

a jazykovému nacionalismu, a pokládá rovnítko mezi národem a etnickou skupinou. Druhá multikulturalistická koncepce „*Nejen – ale i*“ je označována mnoha názvy. „*Jejich společným jmenovatelem je snaha o koexistenci majoritní a minoritní složky, o pohled na různé kultury jako součást společného bohatství společnosti. Akcent je kladen především na kulturní a jazykové aspekty – vazba na „etnickou identitu“ je méně výrazná.*“ Multikulturalismus by měl být ideálem občanské rovnosti (Šatava, 2009, s. 18–19). V případě národa odpovídá tento přístup občanskému neboli obyvatelskému principu, při jehož aplikaci je členem národa každý, kdo je držitelem státního občanství dané země.

V současném intelektuálním diskursu se na etnicitu dle Šatavy (2009, s. 19) pohlíží, jako na nepraktickou: „*jako na anachronismus či potenciální zdroj xenofobie a konfliktu – jako takovou je ji údajně třeba hodnotit značně kriticky, či i zcela odmítnout. Tyto „antietnické tendence“ mohou být samozřejmě i projevem upřímné snahy o „dobrou věc“, neboť současné etnické střety vyvolaly strach před tímto snadno zneužitelným fenoménem*“.

Při zkoumání etnických a národních identit se dále rozlišují dva základní teoretické přístupy. Jedná se primordialismus, který příslušnost k určitému národu nahlíží jako přirozenou součást lidské existence, jako něco vrozeného, jakousi esenci (od toho též označení esencialismus). Tento přístup národy a etnika chápe jako odvěké a přirozené entity a pro své nekritické pojetí není některými autory považován za teorii, naopak je součástí etno-politiky a nacionalismu, které na představě odvěkosti a přirozenosti staví (Hirt, 2007). Naproti tomu stojí modernistické přístupy k těmto fenoménům, které tvrdí, že národy a etnika jsou až konstruktem moderní doby. Mezi hlavní představitele toho proudu patří Ernest Gellner (2003) nebo Benedict Anderson (2010).

4.2.1 Atributy etnicity

Za základní atributy etnicity jsou všeobecně považovány sdílená kultura, náboženství, zvyky, jazykové, teritoriální faktory, historické osudy a představy o společném o původu. Eriksen však hovoří o tom, že atributy nelze takto jednoduše vyjmenovat, neboť kritéria vytvářející etnicitu se liší: „*Řada antropologů se potýká s problémem, jak určit kritéria toho, co je a co není etnicita. Etnické skupiny a kategorie přesto obecně sdílejí představy o společném původu, které ospravedlňují jejich hodnotu*“ (Eriksen, 2012, s. 69).

Frederick Barth popíral etnicitu z primordialistického pohledu, tedy jako jasně vymezený koncept jazyka, náboženství a historie. Barth zkoumal především hranice mezi jednotlivými etnickými identitami, mezi „My” a „Oni”. Poukazuje na to, že nejsou neměnné, ale jsou pohyblivé a tvárné (Barth, 1969, 32).

Základní atributy, které jsou zásadní pro vymezení a uvědomění si vlastní etnické identity, uvádí britský sociolog Anthony D. Smith (Hroch, 2003, s. 272):

- vlastní kolektivní jméno
- mýtus o společném původu
- sdílená historická paměť
- jeden nebo více odlišujících prvků společné kultury
- spojení s určitou „vlastí”
- pocit solidarity s významnými částmi populace

Hroch k tomuto výčtu dodává: „*Čím více daná populace tyto atributy má či sdílí (a čím více z těchto atributů má či sdílí), tím více se přibližuje ideálnímu typu etnického společenství. Tam, kde je tento soubor prvků přítomen, jde jasně o historicky-kulturní společenství s vědomím společné identity*” (Hroch, 2003, s. 272).

4.2.2 Etnická/národní stereotypizace

Termín stereotyp pochází z řečtiny a obsahuje dva různé kořeny: *stereos* (pevný, tvrdý, neměnný) a *typos* (typ, forma). „*V 19. a 20. století byl termín „stereotyp” chápán jako prvek mechanicky se opakující, s určitým negativním nádechem, neboť samotná jeho neměnnost předznamenávala negativní konotace*” (Košťálová, 2012, s. 34).

Pojem stereotyp poprvé použil americký žurnalista a filozof Walter Lippmann ve svém dnes již klasickém díle *Veřejné mínění* v roce (1922). Vychází zde z teze, že ve většině případů vnímání okolní reality jedinci neprobíhá od pozorování k definování, ale naopak. Nejdříve definujeme, až poté pozorujeme. Tyto definice jsou vytvářeny kulturou v podobě stereotypů, jakých si zjednodušených obrazů v „našich hlavách“, které se tak snaží pojmut komplexní sociální realitu (Lippmann, 2015, 73–83).

Stereotypy lze chápat jako fixní ideu, která je přiřazena k určité kategorii a která této kategorii přiřazuje určité vlastnosti. Na jedné straně nám stereotypy umožňují snadnější orientaci ve světě, zjednodušují komplexní realitu a v případě obrazů o „nás“

a „těch druhých“ přispívají k upevnění kolektivní identity, na druhé straně mohou negativní stereotypy vést k negativním předsudkům.

Stereotypy jsou většinou velmi stálé, předávány jsou během socializace a nezakládají se tak na vlastní zkušenosti. Lze je dělit na autostereotypy a heterostereotypy, tedy obrazy o „nás“ – naší skupině (v tomto případě etniku, národu) a obrazy o „těch druhých“, „cizích“ skupinách. Zatímco autostereotypy jsou většinou pozitivního charakteru, heterostereotypy vytváří častěji negativní pohled. Jedinci v každé etnické skupině si již od dětství vytvářejí negativní představy o „těch druhých“ a neznámých příslušnících jiné etnické skupiny. Eriksen popisuje mocnou sílu stereotypyzace: *„vytváření stereotypů je v mnohých polyetnických společnostech velmi silné a často může sloužit jako sebenaplňující se proroctví; negativní stereotyp, který vytvoří dominantní skupina, se může stát součástí toho, jak na sebe daná skupina sama nahlíží“* (Eriksen, 2012, s. 90–91). Z toho pak plyne etnocentrický pohled na vlastní národ, etnikum, tedy představa, že naše skupina je „lepší“, nežli skupina „jiná“. Etnocentrismus je do jisté míry lidem opět přirozený, ovšem v jeho vypjaté formě může vést až k mezietnickým konfliktům. V minulosti etnocentrický přístup ospravedlňoval například politiku koloniální expanze „vyspělého Západu“ do „zaostalých“ zemí.

S touto problematikou úzce souvisí také téma předsudků. Americký psycholog Gordon Willard Allport (2004, s. 41) specifikuje etnický předsudek jako: *„antipatii, která vychází z chybné a strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pocítovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti celé skupině, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny“*. Negativní předsudky mohou být zdrojem stigmatizace⁵ určité skupiny, jejímž důsledkem může být marginalizace a nakonec snaha symbolicky či dokonce fyzicky skupinu odstranit (Červenka, 2004).

4.2.3 Etnická/Národnostní menšina

Dle Eriksena lze etnickou menšinu definovat jako: *„skupinu, která je početně menší než zbytek populace ve společnosti, je společensky nedominantní a je reprodukována jakožto etnická kategorie. Stejně jako jiné koncepty užívané při analýze etnicity, jsou také*

---

⁵ Pojem stigma do sociálních věd v šedesátých letech 20. století zavádí Erwing Goffman (1990), který tento jev nahlíží jako zvenčí připsaný atribut, který svého nositele diskredituje. Autor rozlišuje tři druhy stigmat, fyzická, individuální a kmenová – tedy stigma přisuzované jedinci nebo skupině na základě příslušnosti k určité etnicitě, národu či náboženské skupině.

menšina a většina koncepty relativními a relačními. O menšině můžeme hovořit pouze ve vztahu k většině a naopak, přičemž tento vztah závisí na relevantních systémových hranicích” (Eriksen, 2012, s. 199).

Často uváděnou a citovanou je definice Francesca Capotortiho⁶, podle ní je etnická/národnostní menšina: „*skupina početně slabší než zbytek obyvatel státu, nachází se v nedominantním postavení, jejíž příslušníci – coby občané daného státního útvaru – mají etnické, náboženské nebo jazykové rysy, kterými se odlišují od zbytku obyvatelstva, a vykazují, byť pouze implicitně, smysl pro sounáležitost zeměřený na uchování své kultury, tradic, náboženství nebo jazyka*” (Šatava, 2009, s. 32).

Leoš Šatava rozděluje etnické menšiny na čtyři hlavní typy (Šatava, 2009):

1. „Malá etnika”, nedisponující vlastním národním státem (např. Lužičtí Srbové, Velšané, Baskové, Rétorománi...)⁷
2. Části „státních národu”, žijící mimo mateřskou zemi v jiných státních útvarech (Němci v Dánsku, Maďaři v Rumunsku...).
3. Etnická společenství, u kterých chybí některé znaky „klasicky” vyvinutých národů, kupř. území či standardizovaný jazyk (např. Romové, Židé mimo Izrael).
4. Specifické případy, stojící mezi etnickou a etnografickou skupinou (např. Kašubové v Polsku) – někdy i zvláštní náboženství nebo sociální skupiny (Pomaci v Bulharsku, Tinkers / „Travellers” / v Irsku a ve Velké Británii aj.).

Na státní nadvládu mohou menšiny reagovat třemi způsoby⁸. První možností je asimilace, která je celkem častá, ať už se pro ní etnické skupiny rozhodnou či nikoli. Druhým způsobem je smíření se s druhořadým postavením či nějakým způsobem koexistovat s národním státem. Například pokusit se o získání omezené autonomie v otázkách náboženství, jazyka nebo místní politiky. Třetí možností je odtržení nebo odchod, poslední způsob je nekompatibilní se státními politikami (Eriksen, 2012, s. 202–203).

---

⁶ Zvláštní spolupracovník Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin při komisi za lidská práva OSN z roku 1997 (Šatava, 2009, s. 32).

⁷ Termín „malé etnikum“ užíváme k vyjádření určité společenské situace – konkrétně neexistence vlastního státního útvaru, tedy nikoli v ryze kvantitativním smyslu slova (Hroch, 1986, s. 53).

⁸ Tyto tři základní možnosti nazýval Alfred Hirschmann (1970) „loajalita, vzepření se nebo odtržení“

4.4 Generace

Další pojem, se kterým se v daném textu pracuje, je generace. Vymezení tohoto termínu je úzce spojeno s rozvojem sociologie. Ze sociologického hlediska, které je pro tuto práci stěžejní, je na generaci nahlíženo takto: „*velká společenská skupina, která jako subjekt byla zformována jednak výraznou společenskou událostí, jednak souhrnem změněných společenských podmínek, které vytvářejí specifické generační společenské klima*“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 35).

Slovo generace pochází z latinského slova *generare* (plodit), či *genos* (rod). Slovník sociologických pojmů definuje generaci jako: „*seskupení spřízněných věkových skupin. Velká skupina lidí, jejíž příslušníci jsou spojeni stejným způsobem myšlení a prožívají stejné momenty své osobní biografie ve stejných historických a kulturních podmínkách*“ (Jandourek, 2012, s. 94).

Sociologií generací se především zabýval Karl Mannheim, který je považován za „nezpochybnitelného klasika“ tohoto odvětví. Dále uvádí, že toto odvětví je značně opomíjeno a neprobádáno a zároveň vyzývá sociology k hlubšímu zájmu o toto klasické a často skloňované téma. Mannheim vytyčil základní osu výzkumu před téměř osmdesáti lety, tato výzkumná osa by ovšem potřebovala doplnit a rozvinout.

Auguste Comte byl jedním ze zakladatelů sociologie, vytyčil přibližnou dobu jedné generace na třicet let. Avšak názorů na trvání jedné generace je více, Dromel stanovuje trvání jedné generace na 15 let, ale tento názor je spíše ojedinělý. „*Věkový rozdíl mezi generacemi je dán dobou potřebnou k biologickému vývoji od narození k zahájení biologické reprodukce. V našich podmínkách se jedná zhruba o dvacet let*“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 35). Petr Sak a Karolína Kolesárová (2012, s. 35) dále uvádějí, že se nejedná pouze o biologické, ale zároveň i o společenské faktory: „*kteřé nepůsobí stejnou silou plošně v celé populaci. Tím jsou rozvolněny hranice biologické reprodukce a celý proces je diferencován. Reprodukční proces je ovlivněn především sociální pozicí, včetně vzdělanostní úrovně*“.

Problematika generací je velmi zásadní, odvíjí se od ní pochopení jevů, které se děly, ale zároveň i k pochopení současného dění. Existuje mnoho dílčích tezí z pohledu jednotlivých vědních disciplín, ale jednotná definice chybí. Mannheim (2007, s. 21) se domnívá, že toto by mělo být úkolem především pro formální sociologii, která by měla zpracovat základní charakteristiku této problematiky.

Generační příslušnost vyplývá zejména z biologického rytmu, který je přirozenou součástí lidského života. Jedná se o narození, dospívání, život, stárnutí a především o to, že život jednotlivce je časově omezen. Bylo by ovšem mylné domnívat se, že generační jev lze odvodit pouze z biologických rytmů, přesto však můžeme tvrdit, že z nich vychází a je jejich pevným základem (Manheim, 2007, s. 21). Nezávisí však na nich zcela, rovněž ho ovlivňují společenské a sociální faktory. Hlavním úkolem je, abychom pochopili generační souvislosti jako zvláštní formu určitého sociálního zasazení. Manheim (2007, s. 22) uvádí, že generační souvislosti jsou tedy zasazení příbuzných ročníků do určitého historického a sociálního prostoru.

„Generace je strukturována sociální příslušností, politicky, nábožensky, vzdělanostně, profesně, rodinným zázemím, etnicky, národnostně i individuálními psychickými vlastnostmi. Generační příslušnost však tvoří jeden ze základů určitých životních postojů, názorů, cílů a orientací. Stejná událost je ve skupinách generace v procesu sociálního zrání prožívána a interiorizována diferencovaně, a stává se proto základem vnitrogeneračních rozporů – energetického zdroje generačního a společenského vývoje“ (Sak, Kolesárová, 2012, s. 36). Z toho vyplývá, že i uvnitř jedné generace existují názorové rozpory a protikladnost, přesto však spolu dokáží komunikovat. Naproti tomu navazují obtížně dialog s jinou generací. V konfliktu nejsou, ale nemají stejnou řeč: *„protože mají jinou generační zkušenost, stejná slova pro ně mají odlišný význam“* (Sak, Kolesárová, 2012, s. 37).

5 Empirická část

Otázka těžká, zoufale tichá,
modlitbou na rtech se chvějící:
ještě se žije – ještě se dýchá –
ještě se doufá – v Lužici?

(Petr Bezruč, Lužická otázka)

5.1 Historický pohled do života Lužických Srbů a vzpomínky pamětníků

5.1.1 Geografické vymezení Horní a Dolní Lužice

Jedním ze základních předpokladů pro pochopení dějin a kultury Lužických Srbů je jejich zeměpisná poloha. Lužice, tedy území obývané Lužickými Srby, značně ovlivňovalo jejich kulturní, politický a hospodářský vývoj (Kaleta, 2006, s. 16).

Název Lužice pravděpodobně vznikl ze slova *luh* nebo *luža*, což v překladu znamená území bažin a luhů. Bylo to území, které bylo v minulosti pokryto jezery a bažinami. To dokládají například dolnolužická Blata, která byla typickou bažinatou oblastí a rovněž soustava mnoha rybníků v severovýchodní Horní Lužici a Dolní Lužici. Lužice byla původně osídlena kmenem Lužičanů a rozprostírala se pouze kolem řeky Sprévy, na župy sousedních kmenů se rozšířila až později. Později v 14. až 16. století se území rozšířilo o Milčansko a Záhvozd. V této době byla Lužice součástí českého státu a začíná se rozlišovat na Dolní a Horní Lužici (Kaleta, 2006, s. 16).

Část Horní Lužice patří k Sudetskému pohoří, tedy k Lužickým horám, tamtéž náleží rovněž hornolužická hornatá oblast na území Čech mezi Jizerskými horami, horní Jizerou a Děčínskými stěnami. Území Lužice má hustou říční síť, nejvýznamnějšími řekami jsou již zmíněná největší a nejdůležitější Spréva a dále Černý Halštrow, Nisa a Bor (Kaleta, 2006, s. 19).

Horní Lužice má rozlohu 5 863 km², Dolní Lužice 6 839 km², celé Lužici tedy připadá rozloha 12 702 km². Současná hranice Horní a Dolní Lužice byla stanovena po druhé světové válce. Dolní Lužice je převážně součástí německé spolkové země Braniborsko, velká část Horní Lužice je součástí německé spolkové země Sasko. V roce

1945 byly východní oblasti Horní a Dolní Lužice o rozloze 1 605 km² přiřazeny k Polsku (Kaleta, 2006, s. 19).

Lužičtí Srbové jsou západoslovanským národem, etnickou skupinou. Jedná se národnostní menšinou sídlící v Drážďanské a Chotěbuzském kraji Spolkové republiky Německa. Jazyk patří k západoslovanské větvi slovanských jazyků a má dva dialekty, hornolužický na jihu, dolnolužický na severu. Lužičtí Srbové jsou potomky Lužičanů, Milčanů a Bjezunčanů, řadí se mezi Polabské Slované, kteří se do 11. století ubránili germanizaci (Vydra, 1999, s. 11).

O rekonstrukci demografického vývoje v Lužici a Sasku se pokusil německý historik Karlheinz Blaschke. Výsledky ukázaly, že v úrodném budyšínském kraji se na přelomu 13. a 14. století pohybovala lidnatost mezi 20–30 obyvateli na km². Naproti tomu na Zhořelecku, Žitavsku a v kraji lesnaté oblasti Horní Lužice žilo méně než 20 osob na km². Blaschkeho výsledky byly porovnány s dochovalým urbářem kláštera Mariina Hvězda (1374–1382), ve kterém se nacházel soupis poplatníků na Zhořelecku, Kamenecku a v části střední Lužice. Výsledkem porovnání těchto zdrojů je tento závěr, v Horní Lužici bylo ve vrcholně feudálním období na přelomu 14. a 15. století přibližně 112 000 obyvatel (z toho byla polovina Srbů) a přibližně 120 000 obyvatel v Dolní Lužici (z toho asi 5/6 Srbů). Celkově bylo v Lužici téměř 160 000 Srbů a 75 000 Němců (Boháč, 1993, s. 74–75).

Státově právně politické rozdělení Horní a Dolní Lužice přinášelo rozdíly kulturní, hospodářské i náboženské. Jazykové nářečí bylo natolik rozdílné, že vznikly dva samostatné spisovné jazyky. Rozdělení Lužice na dvě části mělo na tento malý národ negativní dopad z hlediska celistvosti a národní pospolitosti (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 207).

Ústava a zákony Svobodného státu Sasko a Země Braniborsko přiznávají lužickosrbskému národu právo na vlastní identitu. Lužičtí Srbové mají právo na vlast, vlastní jazyk, náboženství, kulturu a tradice. Zároveň mohou užívat své národní barvy a znaky. Svůj vlastní erb má Horní i Dolní Lužice. Národní vlajka má tři vodorovné pruhy v pořadí shora dolů: modrá, červená a bílá. Za hymnu Lužických Srbů byla vybrána píseň Rjana Lužica (Krsná Lužice), text napsal Hanrij Zejler a hudbu složil Awgust Kocor. Národní strom je lípa, lipový list je symbolem organizace Domowina. Tento symbol výtvarně stvárnila Hanka Krawcec, známá lužickosrbská umělkyně (Hrabal, 2010, s. 11)

5.1.2 Nejstarší historie Lužických Srbů

Lužičtí Srbové jsou posledními potomky slovanských kmenů. Tyto kmeny obývaly území mezi Baltským mořem na severu a Dunajem na jihu před více než tisíci lety. Dnešní Lužice si zachovala jen malou část území, která byla původně osídlena Srby (Hrabal, 2010, s. 6).

Po ústupu velkého ledovce, přibližně před 13 000 lety se začala postupně osidlovat dnešní oblast Lužice. První kolonizátoři přicházeli z oblasti severně od Černého moře. Živili se sběrem plodů a lovíli nejprve soby a později kožešinová zvířata. Poté se začalo postupně šířit zemědělství a zároveň domestikace zvířat, např. skotu, prasat a ovcí (Čermák, Maiello, 2011, s. 11).

Kultura „staré Evropy“ se vyvíjela v Lužici od roku 1400 př. n. l., lužickou byla tato kultura nazvána poprvé lékařem a politikem Rudolfem Virchowem na berlínské univerzitě v roce 1880. Lužickosrbská kultura byla rovněž označována jako kultura „lidu popelnicových polí“. Byly zde nalezeny keramické urny, tedy popelnice se spálenými lidskými ostatky. Na základě archeologických pramenů je známo, že obyvatelé Lužice žili především ve vesnicích nebo podél vodních toků. Budovali hradištka s odolnými hliněno-dřevěnými hradbami a příkopy. Obilí skladovali v zemních či nadzemních sýpkách. Z rudonosných hor Saska, Čech, Moravy a Slovenska se do Lužice dovážela měděná a cínová ruda na výrobu bronzů a zlata (Čermák, Maiello, 2011, s. 11).

Od 9. století př. n. l. přichází Lužická kultura o své charakteristické znaky. Lužičtí obyvatelé mluvili západoslovanským jazykem od 7. století n. l., ten se velmi podobal dnešní horní a dolní lužické srbštině. Tradiční slovanská kultura se pod významným vlivem christianizace začala vytrácet koncem 8. století. Srbové pozvolna ztráceli svou slovanskou identitu, důvodem bylo zejména rozšiřování křesťanské víry do celé oblasti Lužice (Čermák, Maiello, 2011, s. 12, 16).

Národ Lužických Srbů vznikl ze dvou slovanských skupin, Lužici neboli Lužičané byli první skupinou, usazovali se v centrální části Dolní Lužice. Druhou skupinou byli Milčané, kteří obývali západní část Horní Lužice. Název Milčané ve středověku zcela vymizel a všichni Slované v Horní a Dolní Lužici byli česky označováni jako Lužičané, tento název přetrval do současnosti (Čermák, Maiello, 2011, s. 15).

Za vlády Jana Lucemburského ve 14. století, byly obě Lužice, Horní i Dolní, součástí Koruny české. Dokladem je první lužickosrbská písemná památka, tzv.

budyšínská přísaha. Budyšínsťi měšťané lužickosrbské národnosti v ní slibují českému králi věrnost a čest (Hrabal, 2010, s. 7).

Češi získali vládu nad markrabstvím hornolužickým a dolnolužickým, do té doby byly obojí Lužice okrajovým územím bez ústřední moci. Nechyběla však ustálená politická struktura, do které Lucemburkové nezasahovali. Ani v této době však Lužičťi Srbové neměli lehké časy, byla přijímána nařízení znemožňující obchodní činnost nebo integraci do městské společnosti, měli postavení poddaných nebo nevolníků. Přestože císař Karel IV. usiloval o zrovnoprávnění Slovanů, dosáhl toho pouze formálně, v daných poměrech se nic nezměnilo (Čermák, Maiello, 2011, s. 31–32).

Po té patřila v roce 1635 Lužice Sasku a v roce 1815 připadla velká část Prusku. Ve třicetileté válce zahynula přibližně polovina Lužických Srbů (Hrabal, 2010, s. 7). Podle odhadů historika Frida Měšťka, ztratila Lužice nejméně dvě pětiny svého původního území (Měšťk, 1954, s. 205). Lužické Srby se snažili neustále potlačit a asimilovat, zejména v Prusku v 19. století, nátlak v podobě německého školství a církve byl velmi silný. Zrušením poddanství si některé lužickosrbské rodiny sociálně polepšily. V pruské části Lužice bylo zrušeno poddanství v roce 1821, v Sasku v roce 1832 (Čermák, Maiello, 2011, s. 31–32).

Ve stejné době, kdy probíhalo národní obrození v českých zemích, začalo rovněž v Lužici. Důraz byl kladen zejména na vzdělání lidových vrstev, o to se zasloužili zejména učitelé a faráři. Mimo jiné byla obnovena činnost spolku mladých lužických intelektuálů z lipské univerzity (Čermák, Maiello, 2011, s. 37). I přes všechny tyto snahy se počet Lužických Srbů stále snižoval. Na počátku 19. století jich bylo přes čtvrt milionu, v roce 2010 se jejich počet odhadoval na padesát tisíc (Hrabal, 2010, s. 8).

Na základě odhadů britského slavisty Geralda Stonea zahynulo během první světové války mnohem více Lužických Srbů než Němců. Důvodem mohla být chudoba lužickosrbských rodin, proto šli mladí chlapi do války, ze které se ve většině případů zpátky domů nedostali. Po ukončení války zde byly snahy o sjednocení obou Lužic do jednoho nezávislého národního státu, který by byl v rámci Německa autonomní. Významný lužickosrbský politik Arnošt Bart se zasadil o sepsání programového prohlášení. V lednu roku 1919 odjel jako člen československé delegace do Paříže na mírová jednání, kde návrh předložil. Této lužickosrbské iniciativě nebylo vyhověno. Mimo jiné i z důvodu, že se během války nepodařilo Lužickým Srbům vytvořit vlastní

osvobozené jednotky. Bart byl po návratu za zradu uvězněn i přesto, že vítězné mocnosti nařídili Německu, aby zachovalo k menšinám jejich práva, jak je psáno ve článku 113 ústavy Výmarské republiky (Čermák, Maiello, 2011, s. 42–43).

5.1.3 Válečná historie Lužických Srbů

Německé okupace, která začala roku 1933, byla pro Lužické Srby velmi těžkou dobou. Učitelé a faráři byli vyhoštěni z Lužice do Německa. Nesmělo se lužickosrbsky mluvit, natož vyučovat nebo kázat v kostele. Nacisté se snažili o likvidaci lužickosrbského národa. Během druhé světové války, která následovala, počet Lužických Srbů opět znatelně klesl. Všichni muži museli do války a mnoho se jich zpět nevrátilo (Hrabal, 2010, s. 8).

Ke své etnické příslušnosti se v roce 1939 hlásilo pouze čtyři sta dvacet pět Lužických Srbů. Důvodem byl jednoznačně strach z připravovaného úplného vyhlazení, osoby lužickosrbského původu měli být deportováni do Polska a Alsaska-Lotrinska. Štěstím bylo, že německá vláda měla velké válečné problémy a také že Lužice byla na jaře roku 1945 osvobozena polskou a sovětskou armádou. Tyto okolnosti zabránily definitivní etnické čistce Lužických Srbů (Čermák, Maiello, 2011, s. 45).

Počátek druhé světové války, který s sebou přinesl velké obavy a strach, popisuje narátorka Hana:

„My jsme byli utlačováni za Hitlera, třeba já jsem třicátý ročník a Hitler už přišel k moci v třicátém třetím roce, tak první jeho bylo vymýtit z Německa slovanský národ a to jsme byli my. Prohlásil, že po válce vysídlí Lužické Srby na Sibiř.“ (Hana, 1930)

Dalším svědectvím o povinnosti narukování do armády během německé okupace přispěl narátor Petr. Jeho otec měl štěstí, že byl nejprve umístěn do Francie a později na frontu, kde hned při prvním nasazení utrpěl velký úraz. Byl přemístěn na práci ve skladu a válku přežil:

„Lužičané museli sloužit v armádě, když táhli Sasové do Čech, tak museli. Dál za Hitlera sloužili ve Wehrmachtu. Otec narukoval někdy v 42, to jsem ještě nežil, já jsem se narodil v prosinci 44, narukoval a byl ve Francii v Terstu, tam bylo nějaký letiště a on tam

dělal v dílnách. Ve Francii byl život klidnej, solidní. Narukovat musel, bylo mu těch dvacet jedna let, takže narukovat musel, protože postupně jak Německo začalo postrádat, tak brali všechno. Tam potom když Hitlerovi teklo do bot a fronta se přiblížila k Maďarsku k Budapešti, tak hrábli po všem, co bylo po ruce a on narukoval k pěšákům a měl bránit přístupy k Budapešti.“ (Petr, 1944)

Průběh války dokládá také vzpomínka narátorky Beaty, která hovoří rovněž o ruských a polských zajatcích, kteří během války pomáhali na statcích:

„Pak začla válka a tak se žádný zvyky ani nekonaly, protože u nás na vesnici nebyl jedinej mladej člověk. Nejenom u nás všude. V té době Hitler všechno povolal na vojnu a na práci přitáhnul Rusové a Poláci k sedlákům. Ale ty Poláci zajatci, co se dostali do našeho okolí Lužických Srbů, ty měli štěstí, ty se měli strašně dobře, ty tam byli jako doma. Sedlák byl šťastnej, že je má, že může pracovat.“ (Beata, 1932)

Příběh o polských zajatcích vypomáhajících na statcích v Lužici popsala rovněž informátorka Hana. Dodala, že u nich nedocházelo ke znásilňování nebo násilí. Strach z polských zajatců přesto panoval:

„Ty Poláci, ty kluci mladý nechodili do kostela, ty vodešli a v tý naší vesnici byl takovej malej les. My jsme šli taky do toho kostela a my tam vidíme plno mladejch chlapů a oni museli nosit P na klopě a my jsme se jich báli. Přišli jsme domu a říkali jsme to tátovi. Představ si, tam bylo no tolik Poláků, no plnej les a my jsme se jich báli. A on řekl, že se jich nemusíme bát. Ale ať to nikomu neříkáme, že oni se zase báli nás, abyste je neprozradili, oni se nesměli houfovat. Oni měli jedinej čas to dopoledne, kdy se mohli sejít.“ (Hana, 1930)

Informátor Radim popisuje špatnou ekonomickou situaci v Německu bezprostředně po skončení války:

„A válka přestala a byla strašná bída v Německu všechno rozbitý, všechno zničený práce nebyla, obchody vybrakovány. Nic my jsme nemohli, ani nic si koupit.“ (Radim, 1939)

Narátorka Hana svými slovy dokládá, že z války se skutečně příliš mužů nevrátilo a mnoho rodin přišlo o své syny a otce:

„Mladejch kluků se málo vrátilo. Jsou rodiny, my teda u nás ne, protože my jsme byly se sestrou nejstarší a ještě jsme chodily do školy, ale třeba sousedí přišli o tři syny, za náma barák o dva syny. Ten Hitler s tím počítal s tou válkou, proto on chtěl mít hodně dětí, jo on okamžitě dal už od třetího dítěte velký rodinný přídavky, aby byly děti, aby byl národ. On věděl, že to všechno padne ve válce, proto on to měl už vymyšlený.“ (Hana, 1930)

Otec paní Beaty byl invalida a do války jít nemusel. Přesto měl povinnost pracovat ve zbrojovce, která byla velmi přísně střežena:

„Tatínek byl invalida, tak nešel do války, ale musel pracovat v místní zbrojovce. Když přišel z práce, šel pracovat na pole.“ (Beata, 1932)

5.1.4 Poválečná historie Lužických Srbů

Po druhé světové válce byli do Lužice úřady usazovými vyhnanci ze Slezka a Sudet. Často si s sebou přinesli nenávisť vůči Slovanům a snažili se na vesnicích prosazovat německý vliv. Velkým problémem bylo zničení mnoha lužickosrbských vesnic, kvůli těžbě uhlí v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Lidé byli nuceni přestěhovat se do města, což pro Lužické Srby znamenalo kulturní šok a rychlou asimilaci s německým obyvatelstvem (Čermák, Maiello, 2011, s. 47). *„Vláda NDR, když otevírala povrchové doly v Dolní Lužici, srbštinu vlastně odbagrovala“* toto napsal Ludvík Vaculík ve fejetonu *„Za Budyšinom naprawo“* (Lidové noviny, 17. 8. 2004).

Národnostní nesnášenlivost mezi Němci a Lužickými Srby opadala od šedesátých let 20. století. Od roku 1989, po politické převratu, není již nevráživost Němců v Lužici proti Lužickým Srbům téměř vůbec znatelná. Němci žijící na území Lužice, své sousedy spíše ignorují. To se projevuje zejména malou ochotou pochopení požadavků menšiny. Jde například o víceméně odmítavý postoj k lužické srbštině nebo otevírání tříd s nižším stavem žáků pro Lužické Srby (Čermák, Maiello, 2011, s. 47).

Specifický vztah Němců k Lužickým Srbům ukazuje příběh narátora Petra:

„My jsme měli jeden zážitek, to tak možná trochu charakterizuje, byly jsme na hřbitově, jsme koukali na ty jména a tam byli manželé středního věku kolem čtyřiceti a něco tam upravovali na hrobu a bylo tam Nowack, kamarád šel tam a říká mu, jako Novák? A on stál a povídá: „Nicht ich bin Deutsch,“ takhle tvrdě, i když musel mít ty předky, tam se to prolínalo. No takže oni jsou Němci takový tvrdě na svém. Jinak bych neřekl, že tam jsou nějaký přenice nebo něco takovýho, národnostní myslím.“ (Petr, 1944)

Na počátku devadesátých let 20. století došlo ke sjednocení Německa. To přineslo velké změny na jedné straně politické svobody a na straně druhé ekonomická omezení, nezaměstnanost, nízkou porodnost a také migraci mladých lidí do západního Německa. Nízká porodnost je velkým problémem, zejména pro udržení národní identity malého národa, znamená málo dětí v lužickosrbských školkách a školách a jejich postupné zavírání (Hrabal, 2010, s. 24).

Narátor Jurij srovnává rozdílnou situaci v Lužice před revolucí a po revoluci:

„Do revoluce do toho sjednocení Německa to tak fungovalo, protože ty soudruzi to přeci jenom víc drželi a podporovali to. Lidi tam byli a měli tu práci. Třeba konkrétně v tom Radiboru, co je ta obec, to je spádová obec u Budyšína. Tam se vždycky rozlišuje podle toho, že je tam kostel, fara, to je velká obec a škola, takže tam vždycky Srbů bylo hodně a měli tam práci a bylo tam družstvo a bylo tam víc obchodů. Po té revoluci tam není nic, bylo tam zdravotní středisko, já nevím kolik tam bylo celkem obchodů. Byla tam velká samoobsluha a malý řezníci a pekaři a dneska tam není vůbec nic, všechno zmizlo, jakákoli práce zmizla, není tam vůbec nic, vůbec žádná možnost.“ (Jurij, 1965)

V tomto období značných politických změn vznikly zákony na ochranu Srbů, které vymezují srbskou sídelní oblast a upřesňují opatření k ochraně srbských zájmů. V praxi však tyto zákony byly spíše kritizovány (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, str. 224). Lužice se po roce 1990 ocitla ve velké hospodářské krizi, bývalé socialistické podniky se svými zastaralými technologiemi nedokázaly konkurovat vyspělému západoněmeckému průmyslu. V roce 1994 byla zavřena textilní továrna v Lobavě a tím zanikla na tomto území staletá textilní tradice. Výsledkem byla vysoká míra nezaměstnanosti, v Horní Lužici se pohybovala roku 1992, mezi 11,6 a 19,7 procenty. Špatná situace byla rovněž v zemědělství, v devadesátých letech byla Lužice s nejnižší životní úrovní v Německu. Lepší situace byla na severu Horní Lužice a Lužice Dolní. Zde fungoval energetický průmysl a byla obnovena těžba hnědého uhlí, což přineslo obyvatelstvu možnost pracovního uplatnění (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 224–225).

Finanční krize a s ní související nedostatek finančních prostředků je dalším závažným problémem. Hlavním zdrojem financování lužickosrbské kultury je spolkový a zemský dotační program. Svaz lužicko-českých živnostníků a podnikatelů založili podnikatelé a podporuje národní kulturu, jde o dodatkový příjem. Výše zmíněné problémy neohroží existenci silného etnika, ale pokud jde o malý národ, jakým Lužičtí Srbové jsou, může jít o závažné následky. Během několika generací by mohlo dojít i k úplnému zániku národa (Hrabal, 2010, s. 24).

Pozitivní dopad měly investice ze starých spolkových zemí, díky nim bylo možno obnovit spoustu památek v oblasti Lužice. Přínosné bylo založení Euroregionu Nisa, projekt Evropské unie spojuje oblasti saské Horní Lužice, polského vojvodství Jelenia Góra a severní Čechy. Rozvíjí se zde spolupráce v oblasti ekologie, kultury a hospodářství (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 225).

Ve věstníku *Lužice – 10 let ve sjednoceném Německu* vyjadřuje svůj názor etnolog Leoš Šatava. Dle jeho mínění je stav setrvalý a nestalo se nic zásadního, co by napomohlo. I přes obětavou aktivitu a snahu mnoha osob chybí zásadní koordinované pokusy o zvrát situace. Chybí tedy ucelený koncept sloužící k revitalizaci jazyka, etnického vědomí nebo k pomoci pozastavení asimilačních trendů. Dále píše o tom, že pokud by měly být revitalizační snahy úspěšné, musely by být centrálně řízené a především by musely nastat co nejdříve.

Svým názorem na udržení lužickosrbské identity přispěla informátorka Andrea:

„Já si přeju, aby stát na to přispíval, protože já jsem na světě, ještě nejsem pryč, doufám aspoň. Když někdo řekne, že mu na tom nezáleží, může na to klidně kašlat dřív, ale já ještě to osobně a spousta lidí co znám, to tak nevidí. A ty mají právo na to, aby měli šanci v tom žít, takhle to vidím. Já tu podporu státní nevidím jako investici do budoucnosti do jazyka tolik, já to vidím jako investici do současnosti, do kvality života těch lidí co v tom vyrůstali, co jsou s tím spojený, aby měli stejný práva nebo aspoň přibližné.“ (Andrea, 1973)

Identický názor doplnila narátorka Ema, která se rovněž domnívá, že by se stát měl podílet na zachování lužickosrbské identity:

„Samozřejmě, že je to státu na obtíž a raději by to neměli, to je ten národní stát, všechno co se tam odkloní od normy je nepohodlný (stejně jako Romové v Čechách), co s nima a peníze to bude stát. Mají jiné vzdělání, odlišnou kulturu. Je to škoda pro ten stát, kterýho úřady fungujou, že všechno se dá zařadit do nějakých škatul a těch škatul, aby jich bylo co nejméně. Ale bohužel člověk tomu neodpovídá a nikdy neodpovídal, no takže je mi to líto, ale bohužel je budu trochu rušit v tom.“ (Ema, 1962)

Informátorka Andrea popisuje rozličné postřehy zájmu o udržení lužickosrbské identity, hovořila o svých zkušenostech z období studií:

„... člověk si to může domyslet, jak to dopadne a asi strašně různě já myslím, že strašně záleží na povaze. Já jsem se prostě v období studia, studovala sorabistiku, takže jako opravdu tam by mělo vzniknout hodně těch kontaktů, ale já jsem se potkala s hodně různými přístupy mezi těmi lidmi. Lidi třeba i z katolických vesnic, u kterých mám dneska, normálně mluvili a i prostě rodiče mluvili oba, tak tam jsem prostě potkala lidi, kterým zřejmě na tom příliš nezáleží. Přesto, že jsou do toho úplně pevně zasazený. Jakmile opustí tu Lužici, tak prostě to přestává mít úplně význam pro ně jo. Jsou různý případy, kde to je naopak, kde prostě sledujou každý psaný slovo v lužické srbštině, protože jim to chybí a tak...“ (Andrea, 1973).

5.2 Prvky kolektivní identity Lužických Srbů z pohledu odborné literatury a terénních výsledků

5.2.1 Jazyk

Desátého září roku 1884 Tomáš Garrigue Masaryk v Budyšíně prohlásil: „*Není nám zajisté hlavním účelem zachovávat jazyk svůj, avšak chceme býti mravnými a vzdělanými, a proto v úctě máme řeč předků svých, neboť nemáme pro tužby své prostředku lepšího a milejšího než řeči mateřské*” (Zmeškal, 2012, s. 46). Událost dokládá zápis v *Pamětní knize Matice lužickosrbské*, jednalo se o Masarykovu první návštěvu Lužice, jejímž cílem byla setkání s národním vůdcem Michalem Hornikem (Zmeškal, 2012, s. 46).

Lužickosrbští vlastenci kladly velký význam na rozvoj lužickosrbského jazyka. Na počátku 19. století byla lužická srbština velmi málo rozvinutá a značně omezená. Německý vliv se projevoval zejména ve slovní zásobě a nebyla dána jasná pravidla lužickosrbského pravopisu. V této době vznikly tři základní varianty lužickosrbského jazyka, Dolnolužičtí a Hornolužičtí evangeličtí Srbové používali německý pravopis, naproti tomu hornolužičtí katolíci užívali českého vzoru. Germanizační vlivy byly velice silné, poukazyvaly na selský charakter lužické srbštiny a její neschopnost dále se vyvíjet. S tímto nesouhlasili lužickosrbští vlastenci, kteří byli proti silnému germanizujícímu tlaku (Kaleta, 2006, s. 37).

První lužickosrbská písemná památka je, tzv. *Budyšínská přísaha*, zde budyšínská měšťané lužickosrbské národnosti slibují věrnost českému králi. Z toho vyplývá, že Lužice patřila také k zemím Koruny české a to za vlády Jana Lucemburského. Ve své historii však byla součástí sousedících státních útvarů německých, polských a českých. Mnohokrát zde byly snahy Lužické Srby potlačit a asimilovat. Německý nátlak byl obzvlášť silný, byla od nich požadována znalost němčiny a také na ně silně působilo německé školství a evangelická církev (Hrabal, 2010, s. 7–8).

Pamětnice Hana vzpomínala na svojí školní docházku za války, kdy se ve škole nesmělo mluvit lužickosrbsky:

„Většinou Lužičtí Srbové jsou na vesnicích. V Budyšíně jich je málo, jo tak Hitler udělal školku a dál tam německou učitelku, abychom nemluvili Srbsky. Ale my jsme stejně mluvili srbsky, moje maminka nosila ten kroj a ve škole a ve školce německy a to tam byl jeden takovej prevít učitel. Ten řekl druhejm dětem, my jsme byli míchaný srbský děti

a Němci v jedny škole a on řekl, že když někdo uslyší někoho mluvit venku srbsky, tak at' mu to řeknete. Ale nikdy žádnéj nic nepověděl.“ (Hana, 1930)

Dle mnoha názorů na zachování lužické srbštiny napomohla dlouhodobá příslušnost k zemím Koruny české. Toto tvrzení je pravdivé jen z části, jistě byl tento fakt důležitý, ale ostatní vlivy byly rovněž velmi silné. Lužická srbština byla jazykem především venkova, tedy především nižších sociálních vrstev. Zásadním problémem bylo, že raně středověká drobná lužická šlechta inklinovala k jazyku německých dobyvatelů a lužickosrbský jazyk se neprosadil do vyšších vrstev (Boháč, 1993, s. 71).

Germanizační vlivy se v Lužici projevovaly neustále. Faktorů, které germanizaci podporovaly, bylo mnoho, jednalo se zejména o hospodářské, politické, kulturní či společenské okolnosti. Silné germanizační tendence se projevovaly rovněž ve školství a náboženství. Kázání byla nejprve rozdělena na německá a lužickosrbská, později smíšená a nakonec německá s krátkým výtahem kázání v lužické srbštině. Školy v 19. století děti dokonale naučily ovládat Němčinu, naproti tomu jejich rodný jazyk byl zanedbáván. Rovněž potřebou každodenního života byla znalost němčiny, při jednání na úřadech v zaměstnání atp. Především mladá generace velmi rychle přijala naučený jazyk za svou přirozenou vyjadřovací řeč. V druhé polovině 20. století se v Lužici snížil počet dvojjazyčného obyvatelstva z původních přibližně 79 000 na 37 000 osob (Boháč, 1993, s. 76–87).

Narátorka Andrea hovoří o striktním přístupu vedení dětí k lužické srbštině, se kterým se setkala, ale sama s ním nesouhlasí:

„Hodně se potkáte s názorem, že stačí být důsledný a prostě s tím dítětem mluvit a prosadit to, případně jsou i lidi, kteří říkají, že je potřeba to vynutit. Jakoby vyžádat po tom dítěti, aby mluvilo lužickosrbsky a že potom ten vztah bude pozitivní a já si to takhle nemyslím.“ (Andrea, 1973)

Lužická srbština se rozděluje na dolnolužickou a hornolužickou. Rozdíly jsou patrné zejména hláskového charakteru, ale nalezneme je i ve slovní zásobě. Odlišnosti byly tak zásadní, že vznikly dva rozdílné spisovné jazyky. Zajímavostí je, že ve střední oblasti

území Lužice je podobná oběma jazykům a je velmi blízká původní lužické srbštině (Kaleta, 2006, s. 37).

Rozdíl mezi hornolužickou a dolnolužickou srbštinou popisovala lingvistka Andrea:

„Zabývám se spíš tou horní lužickou srbštinou, ale ona se ta dolní nedá vědecky od toho úplně odlišit. Odlišit jo, ale odpojit. Zvukově je rozdíl trošičku větší než čeština slovenština, gramaticky to neposoudím ani. Určitě si rozumí. My jsme se to učili ve studiu, ale i normální horní Lužický Srb rozumí někomu, kdo mluví dolnolužicky.“ (Andrea, 1973)

Rozdílu mezi hornolužickým a dolnolužickým jazyke ve svém vyprávění popisoval rovněž narátor Tomáš:

„Ta dolno má tam hodně místo h k, to je polština. A ta horno to je spíš taková slovenština bych řekl, spousta výrazů je společných, ale do toho bych se nechtěl pouštět. Já jsem mluvil s jedním redaktorem z Nový doby, tak to jsme si rozuměli. To je u nich další věc, že hodně umí česky, měli vazby, jezdili sem, jezděj a kdo chce tak ty základní věci pochopí.“ (Tomáš, 1970)

Nejstarší dochovanou gramatikou srbštiny je rukopis dolnosrbštiny od faráře Joannesa Chojnana. Naproti tomu dolnolužickosrbská literatura byla orientována především na náboženské překlady duchovních písní, žalmů a katechismu. Zároveň vznikala hojně i původní lidová poezie. V této době se o lužickosrbský jazyk zajímali také němečtí autoři, Johann Gottlieb Hauptmann sepsal mluvnici hornolužické srbštiny (1761) určenou německým kněžím. Dále J. S. F. Schindler vydal *Malý německo-srbský, ruský a polský slovník* (1813), který měl sloužit pro lepší komunikaci vojáků za napoleonských válek (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 207).

Vývoj lužické srbštiny probíhal velmi pozvolna, pokud porovnáme například s vývojem českého jazyka, byl mnohem pozvolnější. Ještě v 18. století neměla lužická srbština svoji ustálenou spisovnou formu, ta začala vznikat počátkem reformace. V této době se začíná objevovat první lužickosrbská literatura. Nejstarším dílem lužickosrbské literatury z roku 1548 je Jakubicův překlad *Nového zákona* (Kaleta, 2006, s. 37–38).

Již v raném novověku se katoličtí Lužičtí Srbové bránili mísení s Němci a evangelíky. Značnou výhodou pro ně bylo celistvé jazykové území v okolí Budyšina a Kamence, rovněž dostatek úrodné půdy. Katolíci zde také více pěstovali vztahy s Českým královstvím na základě víry a slovanské sounáležitosti. Tyto všechny faktory zajišťovaly účinnou ochranu před asimilací (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 207).

Hornolužický spisovatel Michal Frencl, který je pokládán za zakladatele hornolužické srbštiny, se zasloužil o vytvoření prvních pravidel a systému lužickosrbského jazyka. Při tvorbě pravidel vycházel z českého a polského pravopisu. Naproti tomu za zakladatele dolnolužické spisovné srbštiny je považován Gottlieb Fabricius, který v roce 1709 vydal dolnolužický překlad *Nového zákona* (Kaleta, 2006, s. 38–39).

V roce 1945 se po návratu učitelů a kněží, kteří byli nuceni během nacismu opustit svou vlast, začalo na školách obnovovat vyučování srbštiny. Učitelů bylo málo, mnoho jich zahynulo, nebo bylo ještě dlouho v zajetí. V padesátých letech se začaly zřizovat školy typu A, v nichž bylo vyučováno v srbštině, a naproti tomu B školy, kde se předpokládala znalost němčiny a srbština byla jako samostatný předmět. V šedesátých letech byl zavedený systém zrušen a na B školách se zrušila povinná výuka srbštiny, kterou si rodiče mohli pro své děti zvolit dobrovolně, což nebylo příliš časté (Boháč, 1933, s. 100–101).

Pamětnice Hana hovoří o tom, jak to bylo se školní docházkou za války. Do školy se chodilo, ale vyučovalo se pouze v němčině:

„My jsme chodili do německý školy, no to byla škola normální a učitele jsme neměli zvlášť dobrý. Bud' starýho důchodce, protože mladý učitelové šli na vojnu. Třeba účetní se přeškolila a dělala nám učitelku, pak jednou přišla taková mladá holka a to nám už bylo tak dvanáct nebo třináct a my jsme s ní kamarádili, a tak vůbec na to nekoukali, že jsme Lužický Srbové.“ (Hana, 1930)

Užívání jazyka je velmi úzce a pevně propojeno s lužickosrbskou identitou, je to zásadní atribut pro zachování či ztrátu národního vědomí. Lužičtí Srbové obývají především venkov, většinou bydlí ve vesnicích, velikostí významnější skupinky žijí pouze v Budyšině a Chotěbuzi. Pro představu jde však například v Budyšině o přibližně pět procent obyvatel. Je tomu tak zřejmě z důvodu, že v historii měli Lužičtí Srbové do roku

1856 formálně zakázáno usazovat se ve městech, i přesto je doloženo, že malý počet jich ve městech žil (Zmeškal, 1962, s. 12, Frinta, 1955, s. 48).

O znalosti a předávání jazyka informoval narátor, svým vyprávěním potvrzuje malé procento Lužických Srbů žijících ve městě, konkrétně v Budyšině:

„Oni mají děti tři, tak ty mluví srbsky, matka je rozhodující většinou. Některým je to myslím jedno, ale ta naše rodina to jsou takový zapálený vlastenci, ve smyslu, že ty tradice jednak dodržují a jednak tak řeč, k tomu přispívá i ta církev katolická, která tam vždycky fungovala. Takže tím, že jsou v tom jazyku, dopoledne v neděli v devět je srbská a potom od deseti následuje německá, ta srbská to je kostel plnej, těch Němců je méně, ale v Budyšině je to obráceně. Sice se říká, že Budyšin je to centrum nebo hlavní město, ale tam jsou malý procenta.“ (Tomáš, 1970)

Lužičtí Srbové jsou bilingvním společenstvím, vedle lužickosrbské mateřštiny hovoří německy. Lužická srbština se vyvíjela odlišně od ostatních slovanských jazyků, což zapříčinila staletí izolace. Mluvnické tvary, které v češtině dávno zanikly, se v lužické srbštině stále používají. Každodenní používání němčiny má za následek zhoršování výslovnosti a stále častější nespisovnost v běžné mluvě. Velký význam mají proto bohoslužby v katolických kostelích, kde lidé slyší spisovnou lužickou srbštinu a taktéž výuka ve školách je pro zachování spisovného jazyka velmi důležitá (Hrabal, 2010, s. 13).

Narátor Radim vzpomínal na dětství, kdy se v rodinách výhradně hovořilo lužickou srbštinou:

„Dříve mluvili opravdu všichni, na těch vesnicích a v těch rodinách mluvili všichni, děti, dospělí všichni automaticky srbsky. Dříve vyloženě všichni chodili do srbský školy, ale měli povinnou němčinu, ale jinak to byla srbská škola. S těma dětma, co jsme si tam hráli my jako děti, tak ty prakticky všichni mluvili jenom srbsky a německy to jenom okrajově, když už přijel někdo cizej nebo nějaký úřad.“ (Radim, 1939)

Další názor k tématu sdělila paní Andrea, dle které záleží na mnoha vlivech, zda si člověk jazyk prohlubuje a udržuje či nikoli:

„...strašně záleží na povaze. Někomu hodně vadí být odlišný, někoho to strašně namáhá, tak toho radši nechá a proč by se snažil pořád o nějakou slovní zásobu, když to nepřichází automaticky médiama, musí se prostě aktivně pořád vyvíjet. Proč se snažit? Buď vám na tom záleží, buď vás to i jako trochu baví a máte pocit, že vám to něco přidá navíc, ale jste s tím hodně sama. A nebo si říkáte, že to za to nestojí, je to strašně individuální.“ (Andrea, 1973)

I nápisy na obchodech a informační cedule byly dříve v lužické srbštině, jak potvrdil narátor Marek:

„No a jinak všechno všude ty nápisy na těch obchodech srbsky. Ted' je to tam někde, ale už jen na těch cedulích obec začátek obce je to srbsky a už na těch obchodech to není, to dříve, to bylo všechno srbsky.“ (Marek, 1938)

Dle Leoše Šatavy je etnojazyková situace v Lužici na většině území následující, aktivními uživateli jazyka jsou v převážné většině lidé starší 60 let. Tato skupina je zároveň nositeli etnického vědomí, přesto zde existují nadějně revitalizační projekty. Výrazně lepší situace je v západní, tzv. katolické části Horní Lužici, kde se etnické vědomí a mezigenerační předávání řeči přirozeně předává z generace na generaci (Šatava, 2009, s. 62).

O svém pohledu na lužickosrbský jazyk a zároveň o nutnosti ovládnutí druhého jazyka hovořila narátorka Ema:

„...rodina vám dá jazyk, který je opravdu hodně omezený ve využití a opravdu je to takový fakultativní jazyk, vy sice v něm vyrůstáte a v něm uvažujete, někdo se v něm modlí a nedokáže si představit, že by to bylo jiný, ale prostě záleží opravdu na vás, jestli to takhle chcete, protože ten jazyk, který jako potřebujete, abyste přežili, je nějaký jinej ať už jakýkoli, jo prostě menšinový jazyk vždycky znamená někdy v životě nebo víckrát v životě se rozhodnout, jestli ho chci užívat, nebo ne to u jednojazyčných to prostě tak není.“ (Ema, 1962)

Dnešní situaci svými slovy potvrzuje narátor Radim, který bydlí ve Varnsdorfu a popisuje jazykovou situaci při rodinných setkáních:

„Doma se mluví u těch rodičů srbsky, ale oni už těm rodičům odpovídají německy. No a já jsem byl zvyklý s máma sestřenicemi a bratřancema, který jsou mí vrstevníci, už jich moc není, tak jsem mluvil vždycky jenom srbsky. Ty tety a strejdové ty už tam jsou asi jenom tři, jinak všechno už je pryč. Já se s nima bavím srbsky no a přijdou ty má sestřenice, ty taky ještě mluvěj, ale už jejich děti do toho mluvěj německy. Takže tam už to vidíte na tom, jak to postupně odpadá.“ (Petr, 1944)

Jeho zkušenost dokládá narátor Tomáš. Vyprávěl rovněž o tom, že používání lužické srbštiny je už v běžném životě mladších generací minimální:

„Mluví ty starší lidi doma, třeba mluví mezi sebou. To samý ted'kon před půl rokem mi umřel strejda a ten bydlel tady v Lobavě, se přestěhoval a manželku měl Němku. Tak ten mluvil jenom německy doma s tou Renatou. Když jsme se sešli tam na těch slavnostech třeba na ty Velikonoce, tak jsme spolu mluvili srbsky, ale zase ty jejich manželky nerozuměly a tak se muselo mluvit německy, aby si rozuměli. Takže srbsky mluvili se mnou tak nějak a okamžitě se zase plynule přecházelo do němčiny.“ (Tomáš, 1970)

Slovní zásoba obsahuje více než tisíc výrazů shodných s češtinou např. voda, chléb, časopis, čítanka, kapalina, rostlina. Částečně je ovlivněna i němčinou. Lužická srbština obsahuje i slova, kterým lingvistika říká falešní přátelé. Jsou to slova, která v různých jazycích stejně nebo podobně znějí, ale mají odlišné významy (např. pata = kvočna, kruty = pevný). Mezi další zajímavosti patří slova, která patří mezi zaniklé jazyky Polabských Slovanů, se kterými se již nikde nesetkáme (blido = stůl, nan = otec). Rozdílné koncovky ženských příjmení patří také k zajímavostem tohoto jazyka. Rozlišuje se zde, jestli je žena vdaná nebo svobodná. Lužická srbština se vyvíjí podobně jako ostatní jazyky, přibývají nové výrazy (policaj = policista, mejlka = emailová zpráva) (Hrabal, 2010, s. 15).

O svém vztahu k lužickosrbskému jazyku hovořila informátorka Andrea, která vystudovala sorabistiku a studiem lužické srbštiny se aktivně zabývala:

„...já jsem jeden čas pracovala pro lužickosrbskej rozhlas, asi rok, ale to bylo spíš pragmatikcký, že sem se tím živila. Bavilo mě to dělat v tom jazyce a něco pro ten jazyk, ale tak když mám vystudovanou sorabistiku, tak to je moje povolání. Spíš mě zajímá ta lingvistika. Trošku překládám občas něco pro Domowinu za honorář, nejsem ani členem Domowiny. Jako studentka ano to jsem v Sorabii, lužický spolek studentů v Lipsku, to jsem se účastnila trošku, ale teď už ne. Sorabistiku jsem studovala v Lipsku.“ (Andrea, 1973)

Dalším zajímavým fenoménem je lužickosrbsko-německá dvojjazyčnost. Pro Lužické Srby je v podstatě nutností hovořit zároveň německy. Jde především o bilingvní výchovu již od dětství, neboť tyto dvě jazykové skupiny se spolu neodmyslitelně prolínají. Dvojjazyčná výchova má i jiný význam než pouze jazykový. Důležitým prvkem je uvědomění si kulturní příslušnosti k vlastnímu národu, ale zároveň otevřené dveře do kultur jiných. Tato dvojjazyčnost je stěžejní i vzhledem k ekonomické situaci a to zejména kvůli uplatnění na německém trhu práce (Šatava, 2009, s. 152–153).

Narátor Marek hovořil o přecházení z lužické srbštiny do němčiny a naopak, o tzv. přepínání kódů, které je vnímáno jako přirozené. Pokud do společnosti či do rodiny přijde člověk, který srbštinu neovládá, automaticky se přechází do němčiny:

„Debatovali jsme o tom, jestli by pomohlo, kdyby byli součástí Česka, ale pak jsme se shodli, že by to možná bylo ještě složitější, protože příbuznost těch jazyků je veliká, že by... Sedíte všichni v hospodě, mluví se srbsky, všichni jsou Srbové a přijde jeden Němec a oni přejdou do němčiny automaticky. Totéž v rodině, nedělní oběd a jedna dcera bratrance má Němce, žijou ve Wotrově a on přijde a všichni přejdou do němčiny automaticky a on neumí nic. Já mu vždycky říkám, ty jsi takovej německej pařez a on se pořád usmívá a jenom ahoj.“ (Marek, 1938)

Informátor Petr žijící nyní v Praze hovořil o tom, jak komunikuje se svými příbuznými a přáteli v Lužici, se kterými neztratil kontakt po celý život:

„Já je vždycky upozorňuju, aby mluvili čistě srbsky ne německý slova, jak oni maj ve zvyku, jo tak se domluvíme. Dokonce žena se naučila, možná líp rozumí než já některý věci. Tak ono když je to v tý rodině a znáte téma, tak je to jednodušší, nehledě na to když

mluví opravdu správně, tak ty slova rozumíme, některý slova ohledně ovoce zeleniny, to si musíme pomoci, ale jinak to funguje.“ (Petr, 1944)

Narátkorka Andrea vyprávěla o jazykové situaci v její rodině, konkrétně německo-lužickém smíšeném manželství. Ona sama lužickosrbsky hovoří, ale její starší sestra je již pouze pasivně bilingvní, tzn. že jazyku rozumí, ale aktivně jej neovládá:

„Ona hodně rozumí, ale prostě nemluví. Jako u ní třeba je to tak, že ona je starší a ona první čas hodně strávila u německý babičky. Zatímco já jako mladší jsem prostě více už byla zapojena do tý lužický půlky tý rodiny. Všichni mi říkali, ale ty přece umíš, ale ty přece tomu rozumíš, ale ty přece seš Lužická Srbka. Na jednu stranu se smím sama rozhodnout a vždycky jsem měla pocit, že to je akceptovaný od rodičů. Ale ty kořeny prostě jsou, jak jsou. To příslušenství k tý rodině nějaký je, člověk tohle už nezmění a to, že tam patří, na tom se taky nepochybovalo.“ (Andrea, 1973)

5.2.2 Vzdělávání v rodném jazyce

Protestantská reformace nejprve zahájila významný kulturní vývoj Lužických Srbů a systematický rozvoj školství. Později se však ukázalo, že v mnoha směrech započala silné germanizační tlaky. Poněmčení probíhalo v mnoha oblastech života, nejvíce ve školách a v církevním životě, kdy vrchnost vyžadovala dvojazyčné bohoslužby. Mnoho manželství učitelů a pastorů bylo smíšených. Především německá kultura byla vnímána jako nadřazená kultuře lužickosrbské, které byl přisuzován především venkovský a poddanský stav (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 206–207).

I přes silné germanizační vlivy si Lužičtí Srbové zachovali svou slovanskou identitu, vyprávěl narátor Radim:

„Srbové to jsou Slovani, prostě typický a inklinujeme k takovému tomu volnému stylu, jako máme všichni Slovani a to je dobrý.... Tam ta důslednost prostě není, to jsem vždycky viděl i u ostatních příbuzných to nic moc. Akorát ty, co dělali vysloveně v německých firmách, tak ty to v sobě pak probudili, že měli takovou tu pečlivost, to pedantství, ale jinak.... Jsme na území Německa, ale ty vlastnosti charakterový jsou vyloženě slovanský.“ (Radim, 1939)

Po reformaci, která byla dokončena roku 1578, studovali někteří Lužičané na různých místech v českém prostředí. Problémem bylo, že po ukončení studia jich zde mnoho zůstalo a nevraceli se zpět do Lužice, což bylo špatné zejména kvůli udržování lužickosrbské identity. Z tohoto důvodu bylo nutné, aby vznikla instituce, která by vychovávala lužickosrbské duchovní. Zde by byli katoličtí lužickosrbští studenti soustředěni pod záštitou budyšínské kapituly a odtud se po studiích vraceli kázat do Lužice. Nejprve lužickosrbští kněží bratři Norbert Šimon a Josef Šimon podporovali studenty finančně, později v roce 1695 se rozhodli koupit dům. První seminář byl v Nové ulici na Malé Straně a nazýval se Útulek u svatého Petra. Toto útočiště bylo však přechodné a hledal se vhodnější místo, to našli v roce 1704. Byl to dům Dietzlerových později Thunovský a k němu byl roku 1716 přikoupen další pozemek. Základní kámen budoucího Lužického semináře byl položen roku 1726 a stavba byla dokončena o dva roky později. Studenti si zde prohlubovali znalosti lužické srbštiny a po ukončení bohosloveckých studií působili jako duchovní v katolické části Horní Lužice. V lužickosrbském semináři působili významní čeští a slovenští spisovatelé a vědci, funkci poradce zde postupně zastávali Josef Dobrovský, Václav Hanka, Karel Jaromír Erben a Martin Hattala (Kaleta, 2006, s. 69).

Vzdělání však Lužičtí Srbové získávali i na jiných místech v českých zemích než pouze v Praze. České prostředí bylo k lužickosrbským studentům velmi přátelské, získávali zde řadu stipendií. Jednalo se například o jezuitský seminář v Českém Krumlově (1627), dále další jezuitské školy v Jindřichově Hradci, Olomouci nebo rovněž v Praze (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 2009).

Jak již bylo zmíněno, čeští vzdělanci se o Lužici velmi zajímali a zároveň zásadně ovlivňovali lužickosrbské studenty. Josef Dobrovský se tématem Lužických Srbů zabýval velmi usilovně a byl prvním významným obrozencem, který započal období evidentního zájmu českých obrozenců o Lužici. Lužickou srbštinu zkoumal z jazykovědného hlediska, nazval horní a dolní lužickou srbštinu za smíšené nářečí češtiny a polštiny (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 210).

V této době však vypuklo lužickosrbské národní obrození a začala se rozvíjet spolupráce mezi českými a lužickosrbskými učiteli. Byl kladen důraz na vzdělávání lidových vrstev, především učitelé a faráři přispěli k zachování lužickosrbského národa. I přes tyto snahy se však počet Lužických Srbů stále snižoval.

Lužičtí Srbové bojují v současné době za záchranu svých základních škol. Projekt *Witaj* se snaží o revitalizaci Lužické Srbštiny v mateřských školách. Toto úsilí je velmi důležité, aby nová generace byla schopna komunikovat a vnímat v lužické srbštině. Lužickosrbské školy jsou financovány v rámci německého školského systému, pod který zároveň spadají. Mateřské školky budované v rámci tohoto projektu mají za cíl oživení lužické srbštiny. Používá se zde metoda imerze, což znamená, že děti jsou v prostředí, kde se mluví pouze lužickosrbsky. Tento program zaštiťuje jazykové středisko *Witaj*, mezi jejich další aktivity patří vydávání učebnic a odborných časopisů pro učitele (Hrabal, 2010, s. 5–13).

O stavu školství v současné době hovořil narátor Jurij:

„Máme školky na vesnicích, tam se to ještě drží ta kultura, i ty školy se postupně zavíraj, protože se k tomu hlásí miň a miň lidí k tý srbský národnosti. Tak i ta výuka těch škol podle toho vypadá.“ (Jurij, 1965)

Na školu mateřskou navazuje základní škola, která odpovídá prvnímu stupni základních škol v České republice. Dále střední škola, která odpovídá druhému stupni základní školy v České republice. Je zde systém typů tříd. Typ A, kde je lužická srbština vyučovacím jazykem. Dále typ B, kde je vyučovacím jazykem němčina a lužická srbština je pouze jedním z předmětů. V Budyšíně a v Chotěbzi se nacházejí Lužickosrbská gymnázia (Hrabal, 2010, s. 13).

Narátorka Ema vyprávěla o své kamarádce, která navštěvovala A třídu, kde se vyučovalo lužickosrbsky:

„Mám kamarádku Lužickou Srbku, která vyrůstala v Lužici v evangelický vesnici, chodila na lužickosrbské gymnázium do A třídy, to znamená, že měla výuku jako rodilá mluvčí. Z domova to uměla od dětství, ale s bratrem mluví jenom německy, přestože on umí taky, teď už její táta nežije, maj už jen maminku, která je Němka. Ten bratr se svýma dětma lužickosrbsky nemluví ani o tom nikdy neuvažoval a ona to taky nechce. Ona v tom nevidí smysl a má taky úplně jinou rodinnou situaci, protože její všichni příbuzní, se kterýma dřív mluvila, už umřeli a k tý Lužici kamarádský vztahy nemá, protože není katolička. Ta širší

vazba tam není. Do jisté míry to můžu chápat, i když, mě to samozřejmě hrozně překvapilo, nečekala jsem to.“ (Ema, 1962)

Informátorka Andrea hovořila o vývoji jazyka v současné době:

„Další věcí je vývoj slovní zásoby a té gramatiky. Ta znalost těch slovíček, když vezmete třeba názvy zvířat, rostlin, slova v administrativě, dějepis tam už na rozdíl od generace mých prarodičů neznamenal, že když se střídají kódy/pojmy, že se to slovo nezná, už může znamenat, že se to slovo nezná. Já to nechci hodnotit, je to naprosto normální, mozek si vždycky hledá nejsnadnější cestu. Ani já neznám všechna slova, co znám německy i v srbštině, ale přesto je normální, že ty jazykové znalosti nemůžou být úplně stejné, je to relativní. Ten vývoj, nemyslím si, že to půjde ještě dlouho, je rozdíl mezi těmi ročníky, co nastoupily do školy ještě před revolucí a těmi, co nastoupily až po revoluci, tam je velký zlom v jazykovém chování u mladých lidí, teď ta generace, co teď chodí do školy, tak už je i jiný vzdělávací program, rozdělení do tříd A a B už takhle není, takže tam se uvidí, jaký to bude mít vliv.“ (Andrea, 1973)

5.2.3 Náboženství

Lužickosrbští obyvatelé tradičně byli venkované a především zemědělci. Velmi úzký vztah k zemědělskému prostředí lužických vesnic ovlivnil jejich náboženskou příslušnost, která je významným prvkem lužickosrbské identity. Původní náboženství Srbů bylo pohanské, bohové se uctívali ve svatyních nebo v posvátných horách, např. svatyně bohyně Živy, v místech, kde byl později postaven budyšínský hrad, nebo svatyně boha slunce v Březecích a mnoho dalších (Kaleta, 2006, s. 19).

V 8. století začaly první snahy o christianizaci pohanských Srbů, ti dlouhou dobu odolávali vlivům christianizace a pokračovali v uctívání vlastních bohů. Přesto neustálý tlak německých kazatelů přinesl výsledky i přes významnou jazykovou bariéru. K významnějšímu průlomům došlo v 11. století, kdy biskup Wigbert měl část svého kázání přeloženo do polabské srbštiny a podařilo se mu získat významný počet Srbů. Křesťanství se v Lužici šířilo pozvolna a postupně, začaly se stavět kapličky a později kostely. Docházelo však i k nevoli srbských pohanů, kterým se šíření nové víry nelíbilo, ničili kaple

a kostely a napadali křesťany. Zastavit šíření křesťanství se jim však přes všechny snahy nepodařilo (Kaleta, 2006, s. 21–22).

Lužičtí Srbové se dnes hlásí především k náboženství katolickému a evangelickému. Katolíků je zde zhruba patnáct tisíc, katolická část se nachází mezi městy Budyšín, Kamenec a Wojerecy. Srbové, kteří byli evangelíky, navazovali vztahy se slovenskými evangelíky, kteří rovněž v Lužici na farách působili. Jan Kolar z Trenčína působil v oblasti rozmezí Horní a Dolní Lužice a například v Hoyerswerdě pracoval rodák z Mošovců Ján Emanuel Dobrucký, který se uchýlil do Lužice před maďarizací (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 211).

Náboženství je zde velmi zásadní a důležité, což svými slovy potvrdil narátor Marek:

„Většina Srbů je šíleně zbožných a choděj pravidelně, ještě ta moje máma chodí teďko, vždycky si vezme taxíka a jede do kostela. V neděli jezdí do kostela a tam se vždycky setkávali všichni v kostele.“ (Marek, 1938)

V kostelech probíhají stále mše v lužické srbštině i přesto, že jazykem každodenního života už příliš není. Náboženství a tedy zejména lužickosrbské mše jsou pro zachování a udržování jazyka zásadní a velmi přínosné.

Současnou a minulou situaci porovnával ve svém vyprávění narátor Jurij:

„Dřív byli srbský manželství, byli katolíci, teď se to míchá, už jsou to Němci, to jsou protestanti. Většinou to už nejsou katolíci, a tak už ten odliv v tom kostele. My jsme museli, třeba když jsme jezdili k babičce, tak každou neděli jsme museli do kostela na mši povinně se šlo. Všichni šli, slavnostně se oblíkli, chlapi tmavý obleky, kravaty a šli. Děti taky jsme museli maširovat, dneska už ten kostel je takovej.... Dříve byly tři mše za neděli, byly náhradní mše a srbská, pak byla německá dopolední. Pak byla ještě odpoledne třetí mše zase srbská, protože ten kostel to nepobral, to byla spádová oblast a to nepobral.“ (Jurij, 1965)

Být v Lužici ateistou je spíše výjimečné a nepříliš běžné, jak popsala narátorka Andrea:

„Netypická věc samozřejmě je, že nejsem katolička, což je... Naše rodina se od toho katolictví odklonila. Moje maminka tak stejně pochází z evangelické rodiny, ale taky není věřící. A můj tatínek je sice biřmovanej, ale v podstatě my jsme vychovaní úplně jako bez toho, od začátku, ani nejsem pokřtěná. To je další hodně netypická věc.“ (Andrea, 1973)

5.2.4 Lužicko-srbská kultura

K značnému rozvoji lužickosrbské kultury docházelo v 19. století, rozvíjela se především odvětví literatury, hudby, divadla a publicistiky. Velmi významná je lužickosrbská hudební tradice, jednalo se zejména o lužickosrbské národní písně, kancionální církevní hudbu a lidové hudebníky. Divadelní tvorba se v Lužici začala vyvíjet později. Byla inspirována představením dvou studentů Jana Česla a Pětra Dučmana. Po jejich vzoru začali lužickosrbští studenti zakládat ochotnická divadla, která se postupně stala nedílnou součástí srbské kultury (Kaleta, 2006, s. 48–49).

Hudba, tanec, obyčeje, vyšívané kroje, to vše a mnohem více je lužickosrbská kultura. Tradice zachované z dob dávno minulých, ale i v současnosti jsou Lužičtí Srbové v oblasti kultury stále aktivní. Taktéž v dnešní době vzniká nová hudba a literatura a divadlo (Hrabal, 2010, s. 5).

Lidové kroje jsou nedílnou součástí lužickosrbské kultury. Tlumené pastelové barvy má katolický kroj v Horní Lužici, doplňuje ho dlouhá a široká stuha připevněná na čepci žen. Bohatě vyšívané kroje ve světlých barvách jsou dolnolužické slavnostní kroje, které doplňují komplikovaně uvázané šátky. Ženy ze starší generace na venkově kroje běžně nosily, v dnešní době je to už velmi ojedinělé.

O krojích se zmínil narátor Jurij. Doložil, že dříve se kroje nosily, ale v dnešní době už je tomu tak spíše při slavnostních příležitostech:

„V krojích už jich chodilo jen pár těch starých babek. Ty už umřely a já si myslím, že v tom kroji jsem tam už nikoho neviděl, že to vytáhnou při těch slavnostech, ale jinak...“

Ještě před takovejma 20 rokama tam ty babičky v těch krojích chodily v tý vesnici. Ve Spreewaldu tam v těch krojích byly.“ (Jurij, 1965)

O smyslu srbského lidového kroje napsal Ludvík Kuba do publikace *Uzly v paměti*: *„Neboť teprve zde, v Lužici, se náležitě pozná, co je vlastně národní kroj. Kroj není pouze pestrý cár, kus strakaté látky tak a tak střižený, nějak obšitý, podšitý, obroubený a všelijak knoflíčky a stuhami opatřený, jenž má kryti nahotu těla a chrániti těla od nepohody. Nikoli. Kroj jest mnohem více. Je to výraz kolektivní duše lidu, jeho smýšlení, fylosofického a mravního názoru na svět, jeho estetické cítění”* (Kuba, 2012, s. 28).

V dalších odstavcích Kuba vysvětluje, jak a čím je národní lužický kroj důležitý pro zachování kolektivní identity a z jakého důvodu se u mužů z Lužice kroje téměř vytratily: *„Srbstvo žije po více než tisíce let v okolnostech, které je usilují zbavit všeho, čím se jejich národní bytost projevuje. Je přirozené, že této zlobě osudu propadá dříve muž, jehož úkol jest, aby byl v stálém styku se světem zevním, a teprve později žena, jež je připoutána k domácímu krbu. Touto okolností si též vysvětlujeme zázrak, že Srbstvo přes veškeré více než tisícileté úsilí německé nezmizelo dosud ze zeměkoule: je to věrnost srbské ženy k rodu a k jeho národní bytosti. Nebýti toho, bylo by srbstvo již dávno zašlo”* (Kuba, 2012, s. 30).

Lužickosrbský národ se identifikuje především autentickou kulturou a jazykem. Základem jazykové kultury je literatura. Počátky lužickosrbského písemnictví lze datovat od roku 1548, kdy Miklawš Jakubica přeložil do lužické srbštiny Nový zákon. Uměleckou literaturu psal např. Jurij Mjeň (1727–1785). Hanrije Zejler (1804–1872) je autorem básně Rjana Lužica, která je dnes národní hymnou. Zakladatelem moderní lužickosrbské poezie je Jakub Bart-Ćišinsky (1856–1909). Po roce 1945 prošla literatura velkým vývojem, pravidelně vychází próza, poezie a knížky pro děti a mládež (Hrabal, 2010, s. 20).

Lužičtí Srbové vytvářejí také své báje a mýty. Velmi známou mytologickou postavou je bože sedleško, většinou má podobu dítěte v bílém a oznamuje smrt nebo nějaké neštěstí. V Lužici se traduje, že jakékoli katastrofy, které se zde staly, oznámilo v předstihu bože sedleško žalostným pláčem. V mnoha lužickosrbských domácnostech je bože sedleško uctíváno. Pokud se uctívá dostatečně, může projevit soucit a ušetřit od smrti či neštěstí a má tedy pouze varovat. Velký význam má v lužickosrbské mytologii dobrý čaroděj Krabat. Čaroděj je připraven kdykoli Lužici ochránit a zajistit například úrodnou

půdu. Zajímavostí je, že postava čaroděje Krabata má reálný historický podklad. Serbski král je mytologickou postavou zejména Dolní Lužice. Báje hovoří o posledním lužickosrbském panovníkovi, který v Blatech ukryl poklad a ten hlídá hadí král. Had znamená pro lužickosrbské domácnosti štěstí a je zobrazen ve štítech domů v Dolní Lužici (Čermák, Maiello, 2011, s. 22–25).

Do lužickosrbského folkloru patří i lidové písně, přísloví (Bručoun se zlobí na med, proč je sladký) a rčení, jsou pokladnicí lidové moudrosti. Patří sem i mytické a pohádkové bytosti, vodníci, polednice, draci a malí podzemní lidé. Mezi významné postavy lužickosrbských bájí patří vodník. Je pánem potoků, řek a jezer a má na svědomí všechna utonutí, povodně. Ve vodě je nepremožitelný, ale na suchu je slabý, má žabí oči a bambulovité prsty (Hrabal, 2010, s. 17–19).

Vydávají se Serbske nowiny, což je hornolužický večerník, Nowy casnik je dolnolužický týdeník. Mezi další periodika patří měsíčník o kultuře Rozhled a Plomjo-měsíčník pro děti (Hrabal, 2010, s. 23).

Výtvarné umění, hudba a divadlo jsou taktéž nedílnou součástí lužickosrbské kultury. V Budyšíně je do dnešní doby německo-srbské divadlo, což svými slovy potvrdila narátorka Ema:

„Sestřenice hrála v Budyšínském divadle, teď už ne. On tam hraje její manžel a bydlej v Budyšíně, ale to už je německý všecko, taky to jejich divadlo se jmenuje německo-srbské, takže ten repertoár je to okrajová malá řeč. Hráli Maryšu v hornolužičtině a v češtině.“ (Ema, 1962)

Narátor Petr vyjadřuje názor na lužickosrbskou kulturu dneška, která je dle jeho názoru udržována spíše uměle:

„Kultura, no, máme pár spisovatelů, o kterých se ještě mluví. Nějaký básníky máme, ale už je to taky takový uměle udržovaný vyloženě. Hraje se lužickosrbský divadlo, občas rádio, noviny, to máma dokonce odebírá, ji to posílaj nějaký katolický noviny („Katolický posel)“ to si v tom máma čte. Vydávaj nějaký roční kalendář, ročenku, takže to se snažej, ale už to...To televizní vysílání bylo, jedna stanice v neděli, dokonce i večerníčky dávaj v srbštině, ale to je jenom omezený.“ (Petr, 1944)

Lužickosrbský národní soubor písní a tanců *Wudwor* má velký úspěch po celém světě a je nositelem lidových tradic Lužických Srbů, jejich programem jsou především lidová hudba a tanec.

Festival lužickosrbské kultury se odehrává v prostředí města Budyšina. První festival se konal v roce 1966, dle odhadů navštívilo Lužici během dvou dní konání festivalu 150 000 lidí. Vystupuje zde mnoho umělců na pódiiích pod širým nebem či v různých vnitřních prostorách. Městem jde mimo jiné i dlouhý průvod znázorňující lužickosrbskou historii. Probíhají různé ukázky lidového umění, například zdobení velikonočních kraslic, ukázka typického lužického svatebního průvodu, autogramiády lužickosrbských spisovatelů. V ulicích bylo vidět spoustu Lužičanů oděných ve vyšíváných národních krojích a z rozhlasu hrála lužickosrbská hudba a lidové písně (Vydra, 1999, s. 44–46).

O festivalu, kde lužickosrbský národní soubor bude vystupovat, hovořil informátor Petr:

„Letos tam bude folklorní festival v červenci, ten je výbornej, to je úžasná atmosféra. Začíná to v Budyšíně, je to od čtvrtka do neděle. Ve čtvrtek univerzální zahájení v Budyšíně a pak se to přesune do Chrošćic a tam ze soboty na neděli je výborná zábava, protože to bývá v těch dvorech a na pěti až sedmi dvorech vždycky se vystupuje a lidi tam korzujou a je to celá noc, pozvaný orchestry a soubory se tam střídaj.“ (Petr, 1944)

Je zde i dlouholetá tradice vážné hudby, významným lužickosrbským skladatelem byl Bjarnat Krawc (1861–1948), který bývá přirovnáván k Bedřichu Smetanovi. Vedle vážné hudby zaujímá velký prostor i hudba populární, ale i další žánry, například moderní folklor, folk, jazz, kabaretní hudba, pop, rock a metal (Hrabal, 2010, s. 23).

Pokud hovoříme o Bjarnatu Krawcovi je vhodné zmínit rovněž jeho dceru. Hanka Krawcec byla první lužickosrbskou akademickou výtvarnicí. Její tvorba byla velice rozsáhlá a rozmanitá. Věnovala se více stylům, vytvořila mnoho ilustrací, maleb a rovněž se věnovala dřevorytu. Hanka Krawcec významně přispěla k předávání a zachování lužickosrbské identity, ve svých dílech často uplatňovala etnografické prvky Lužických Srbů. Ve svých dílech často vycházela z lužickosrbského folklóru, konkrétně znázorňovala

prvky z národních krojů nebo využívala ornamenty lužického selského umění (Hrabal, 2001, s. 38).

O dceře hudebního skladatele, akademické výtvarnici Hance Krawcec, hovořila narátorka Ema:

„S Hanka Krawcec se s maminkou znaly, protože bydlely v Budyšíně v tom baráku, co ty Krawcec bydleli. Za války byl ten dům vybombardován a pan Krawc, ten hudební skladatel, ten odešel do Varnsdorfu. Přišel o hodně své tvorby, všechno shořelo. A hlavně se setkávali v kostele.“ (Ema, 1962)

V Budyšíně se nachází Německo-srbské divadlo, které každý rok představí dvě až tři hry v Lužické Srbštině. Repertoárem jsou původní hry lužickosrbských autorů či se jedná o překlady. Divadelní soubor jezdí předvést své inscenace i do menších Lužických měst a vesnic (Vydra, 1999, s. 51).

V Lužici se stále dodržují lidové zvyky a obyčeje. Na silvestrovský večer se peče novoroční pečivo, jsou to malá zvířátka z těsta, která se dříve dávala skutečnému domácímu zvířectvu, aby bylo zdravé. V dnešní době slouží jako dárky přátelům nebo dětem.

Počátkem ledna se v rodinách peče pečivo s názvem nowe lětka, které vzhledem připomíná ptáčky. Poslední týden v lednu se na některých místech koná tzv. ptačí kwas, v překladu „ptačí svatba“. Tato zvyklost pochází již z pohanských dob a v posledních letech je ožívován. Ulicemi prochází maškarní průvod s hudbou a zpívají se tradiční písně. V čele průvodu kráčí straka a havran, kteří znázorňují svatebčany. Jako při klasické svatbě nechybí „braška“, který má za úkol vytvářet veselou náladu. Braška je jakýsi dohazovač nebo družba, který má svou roli i při klasických svatbách, kde nejen vytváří dobrou náladu, ale taktéž organizuje celý svatební obřad. Smysl této zvyklosti není příliš objasněn. Nejspíše jde o to, že mnoho ptáků snáší vajíčka již v zimě, proto asi nejprve ptačí svatba. Děti dávají 25. ledna před okno nebo dveře talíř, do kterého jim dávají ptáci sladkou odměnu za to, že je celou zimu krmily (Vydra, 1999, s. 31).

Ptačí svatbu zmínili dva narátoři. Narátorka Hana se pouze zmínila a narátor Marek svátek detailně popsal:

„Dodržovali jsme zvyky, to je pravda. Matně vzpomínám, to se dělaly takový různý oslavy, to byl vždycky svátek jara. Říká se tomu ptačí kvas a na ptačí kvas se pekly stroky a to bylo z kynutýho těsta. To se udělal takovej uzal z válečku, takovej uzal jako ptáček, na konci se rozmáčkl ten ocásek, nožem se to rozkrájelo. Z rozinek se udělaly oči a polilo se to máslem a posypalo cukrem a dalo se to na táč k nakynutí jako vánočka a to bylo vítání jara.“ (Marek, 1938)

Velmi se, především v Dolní Lužici, slaví masopust. V současné době jde masopustní průvod v maškarních kostýmech se zpěvem a hudbou. Po domech se vybírají špek, vajíčka a peníze, poděkováním je tanec s hospodyní a kořalka pro hospodáře. To, co se vybere, se další týden sní při tzv. vaječné hostině.

Vánoce se slaví v kruhu rodiny, především z náboženských důvodů a chodí se na vánoční mše. V rodinách nesmí chybět stromeček a dárky. Toto potvrzuje narátorka Andrea:

„Vánoce máme stejné, stromeček, dárky, akorát kapra ne, to tam není zvykem. Rodiny se sjedou a slaví se společně.“ (Andrea, 1973)

O Vánocích se zmínil i narátor Tomáš, jeho slova rovněž dokládají shodu s Vánoce, jak je známe z českého prostředí:

„Ty jsou úplně stejný jako u nás, to jsou katolíci, křesťani. Takže maj prakticky stejný. Maj stromeček, hodně zpívaj...“ (Tomáš, 1970)

Nejvýznamnějším svátkem jsou v Lužici Velikonoce, dodržuje se mnoho zvyků, je tomu tak zejména z náboženských důvodů. O Velikonocích se zdobí kraslice, je užíváno mnoho technik, jako například batikování, škrábání, leptání. Proslulí jsou velikonoční jezdcí na koních, po celé Lužici jich vyjíždí až tisíc pět set. Objíždí města a vesnice v Srbské Lužici za zpěvu náboženských písní. Dříve v pohanských dobách jezdcí vytvářeli magický kruh objížděním polí, aby byla velká úroda (Hrabal, 2010, s. 16). O velikonoční neděli vyjíždějí v katolické Horní Lužici na vyzdobených koních slavnostně oblečení

jezdci. Průvod jede do sousední farnosti a zpět, zpívají sborem písně a vezou církevní korouhve. Neobyčejná velikonoční jízda přiláká každoročně do Lužice mnoho místních i zahraniční pozorovatelů (Vydra, 1999, s. 31).

O významné velikonoční jízdě vyprávěl narátor Petr a popisoval ji velmi podrobně:

„To hlavní se odehrává v neděli, to jsou ty jízdy, ale je hezká i ta příprava. Oni si někdy v polovině týdne půjčí koně, oni už nejsou. Jak to JZD, tak to všechno přešlo na traktor i z Polska tam vozí koně, potřebuje ten jezdec tak den dva, aby se s tím koněm sžil. A potom v neděli to začíná kolem jedenácté hodiny u kostela, třeba konkrétně v Chroščicích, těch procesí je sedm. Oni se kříží z vesnice do vesnice, to je předem dané, je to tak dvanáct set někdy patnáct set koní. Ona je to dost drahá záležitost, to oblečení, ty postroje. Půjčí si toho koně, aby se něco nestalo, pojištění a tak dále. Tak v neděli to probíhá, tak u kostela dostanou nějaký ty korouhve a sošku panenky Marie a nějaký zpěvníčky, pořád něco zpívají. Dva jezdci vedle sebe a jedou do další zastávky, někdy je to sedm kilometrů. Ono je to dost náročný, když celý rok na koni nesedí. Od šestnácti nebo od patnácti ten muž může jezdit, ty mají zelené označení. Pak jsou tam staří pánové, kteří mají padesát jízd. Je to taková důstojná záležitost.“ (Petr, 1944)

Na velikonoční slavnosti vzpomínala i narátorka Beata, která mimo jiné hovořila i o tom, že za války se žádné zvyky nedodržovaly:

„Některé zvyky se stále hodně dodržují, třeba o velikonocích průvody na koních, koně jsou vyzdobeni a jdou z vesnice do vesnice, je to čest a je čest jezdece pohostit, minule můj příbuzný byl členem průvodu. Ale jiné zvyky už se dodržují jen omezeně a ne tak, jak si pamatuju z dětství.“ (Beata, 1932)

Velikonoce zmínil při rozhovoru každý narátor. Vyplývá tedy, že jsou pro Lužické Srby velmi důležité, zejména z důvodu náboženského, ale rovněž i společenského. Zúčastnit se jako jezdec při „křížových cestách“ je velkou ctí pro celou rodinu, ač je to velmi nákladná záležitost. Zvyk přetrval do současnosti a stále je velmi významný. Během Velikonoc se sjíždějí příbuzní z různých míst. Mnoho narátorů uvedlo, že široká rodina, známí a kamarádi se sjíždí zejména o Velikonocích, tento fakt dokresluje důležitost této

události. Na lužickosrbské Velikonoce se jezdí dívat i mnoho pozorovatelů z Čech a okolí, pořádají se zájezdy.

Další zajímavost o Velikonocích uvádí narátor Jurij:

„Jedna tradice je tam a to je jenom ve Wotrově a to je ta úplně původní, že ráno objedou ty pole, jak se objíždělo kruh hojnost a to ještě nejsou oblečený. Ta příprava je taky pěkná, v sobotu je příprava koní, čistí se, zaplétají hřívu. Když se to všechno udělá, tak se jde do stáje, tam se sejde hlavně mládež a popíjí se pivo a debatuje, v tý stáji to nádherně voní ty koně.“ (Jurij, 1965)

Narátor Marek popisuje, co se odehrává po ukončení křížové jízdy a následnou oslavu na počest jezdců:

„Po tý jízdě, aspoň tam u nás v těch Pravočicích, to je velká rodina, ono pocházejí z jedenácti dětí. Večer po tý jízdě ty jezdci, tam to končí kolem šestý hodiny, potom se to odstrojí a mezitím ženský připraví jídlo. Mají velkou místnost, dlouhej stůl, kolem třiceti lidí z tý rodiny celý se tam sejdou. Ty jezdci jsou tam oslavovaný, po té církevní stránce, i že to vydrželi celý den. Tam se to potom rozebírá a hodnotí, vypráví, proč tenhleten jak tamhleten, a jestli se nikomu nic nestalo. Oni musí být ve fraku, bílá košile a černá kravata, cylindr to je jednotný. Na konci se třikrát objede hřbitov v Chroščicích . Několikrát se staly úrazy dokonce i smrtelný, kůň se splaší nebo uklouzne. Ono to stojí kolem tisíce euro ta zápujčka i víc a všechno okolo, oni jsou ochotný to za to dát, i kdyby třeba se měli v něčem jiným uskromnit. Když bylo NDR, nebylo Velikonoční pondělí jako svátek a tam nikdo do práce nešel, oni jsou takový malý stát ve státě. (Marek, 1938)

Mezi dodržování dalších zvyků patří pálení čarodějnic nebo koulení vajíček, které dříve mělo pomoci plodnosti, dnes jde o dětskou zábavu. Před 1. květnem se ve vesnicích staví májky, dvacet až třicet metrů vysoké stromy ozdobené girlandami. Na 4. prosince chodí po domech svatá Barbora a svatý Mikuláš, kteří nosí dětem malé dárečky (Hrabal, 2010, s. 16–17).

Mnoho narátorů zmiňovalo svatbu, je to velký a velmi významný obřad, který má jasně stanovená pravidla a probíhá několik dní, jak popsal informátor Tomáš:

„Svatba je krásná, nebo i výročí těch svateb, třeba dvacet třicet. To je taky velká záležitost, to je několikadenní záležitost, ne všichni, je to otázka financí. Někdy z toho udělají komerční záležitost, že to natáčí televize nebo dokument a pak se jim to trochu rentuje. Dva nebo tři dny dopředu u ženicha, u nevěsty, v den svatby ženich přijde žádat o ruku, to je velkej obřad u rodičů ženy. Celý to organizuje "braška". Ten určuje kde, kdo bude sedět, koho pozvat, to on všechno obíhá. Většinou to bývá člověk velmi vtipnej, legrační, má to zaběhlý už se zná. Tu organizaci mu svěřej. Oblečený ty nevěsty do toho kroje takhle slavnostě jsou všichni oblečený do půlnoci a pak se jí ten věneček sundá. Začíná to před polednem je oběd, po tý půlnoci je to uvolnění větší, ale nic škrobenýho. To je čtyřicet, šedesát i víc lidí. Obřad je v kostele, tam je rodina nejbližší vepředu a pak jsou ty ostatní, obřad je dost dlouhý. Svatba je přes hodinu, oni mají k tomu i přípravu a dost se i platí farářovi. No a je povinností hostů, aby přispěli.“ (Tomáš, 1970)

Byly jmenovány i křtiny, které mají u nábožensky silně založených Lužičanů velkou důležitost. Zvláště být kmotrem nebo kmotrou je velká čest, ale zároveň zodpovědnost a závazek na celý život.

5.2.5 Lužickosrbská kuchyně

Lužickosrbská kuchyně a typická jídla byla zmiňována nejvíce v souvislosti s velkými oslavami nebo svátky. Jídla je vždy hodně, na tom se shodli všichni. Kuchyně je dle narátorů velmi podobná české spíše než německé. I přesto má však svá specifika, jak zmínil narátor Petr:

„Ono je to hodně podobný, ale třeba bramborový salát je jiný, říkáme tomu kyselé brambory, kyselé neple. Pak se dělá hodně jako předkrm hovězí s křenem, takovou tou křenovou omáčkou, to znám od malička, to je výborný, bez toho se to neobejde. Na svatbách nebo jiných oslavách to vždy musí být. Vaří se rozmanitě a hodně. Většinou dva tři druhy masa, vždycky k tomu je zelí červený, takový to sladký. Nemáme knedlíky, ale kupujeme je. U nás hlavně brambory i se zelím. Polívky klasická hovězí, zeleninový a do polívky se dává taková ta vaječná sedlina, se to nakrájí do toho. Koláče se žmolenkou

makový, tvarohový, švestkový. U pekaře to je jako domácí, dřív se mu dávaly suroviny, aby to nebylo tak drahý, dnes už ne.“ (Petr, 1944)

O stravě narátoři hovořili také v souvislosti s válkou. Jaké bylo stravování za války, vyprávěla narátorka Hanka:

„No tak mi na vesnici jsme se měli, co se týče potravy, byly lístky, ale my jsme se celkem měli dobře, protože i sebemenší chalupa měla kousek pole, tak jsme měli brambory, měli jsme obilí a mouku a králíky a mlíko. Já jsem vychovaná na kozím mlíku. Tak to byl takovej zákon, babička měla krávu, ale když začla válka a pak babička už umřela, a tak můj táta tu krávu zlikvidoval, protože kdyby měl krávu, tak by nebral lístky potravinový, tak si je samozásobitelem. Tak krávu dal pryč a měl šest kozlů, no a od těch kozlů bylo hrnec mlíka každé den. No a my jsme každý ráno k snidani měli nadrobenej chleba v kozím mléce a do školy svačinu.“ (Hanka, 1930)

Za války bylo výhodou mít vlastní pole, to potvrdila rovněž informátorka Beata:

„My jsme na tom byli dobře, protože jsme měli jídlo z pole, hlavně brambory a kozí mléko. Chleba a koláče pekl pekař...“ (Beata, 1932)

Narátoři shodně vypověděli, že jídlo byl důležitý každodenní rituál, při kterém se všichni scházeli. Především při obědech a večerích se rodina scházela v určitý čas u jednoho stolu. Informátor Tomáš popsal své vzpomínky:

„Já si pamatuju, když se chodilo na pole, měli svý hospodářství takový malinký, takovej záhumenek malinkej. Vždycky přesně v poledne se muselo obědvat, to všechno se nechalo, ale v poledne musel bejt oběd, pomodlili se všichni... To samý u večere to bylo přesně v určitou hodinu, všichni přišli, děda zased, že jo, všichni jsme se museli pomodlit a pak jsme dostali večeri.“ (Tomáš, 1970)

5.2.6 Spolkový život

Hlavní organizací Lužických Srbů je *Domowina*, založena v roce 1912. Tato organizace zaštiťuje většinu lužickosrbských spolků a jejím hlavním cílem je péče o uchování jazyka a národní kultury. Další organizace jako *Svaz lužickosrbských umělců*, *Nadace lužickosrbského národa* sídlí v Lužickosrbském domě v Budyšině. Taktéž zde sídlí Lužickosrbský rozhlas. V Budyšině má sídlo Lužickosrbské muzeum, nakladatelství *Domowina* a sorabistický ústav. Jsou zde i další spolky, které je vhodné zmínit, protože mají vliv na život v Lužici. Je to například Společnost Cyrila a Metoděje nebo Pavouk (Pawk) sdružení mladých lidí (Hrabal, 2010, s. 12).

Jak již bylo výše zmíněno, v roce 1912 byla založena organizace *Domowina*, která spojovala a zaštiťovala více spolků dohromady. Při obhajobě národních práv bylo nutné postupovat jako jeden celek. V období fašismu byly silné snahy přeměnit *Domowinu* na loajální organizaci. Měla se stát Svazem slovansky mluvících Němců. V roce 1937 byla *Domowina* úředně rozpuštěna a Srbský dům zabaven, mnoho činitelů bylo uvězněno. Po skončení války byla činnost *Domowiny* obnovena a jejím hlavním zájmem byla ochrana práv lužickosrbské národnosti. Začaly se opět vydávat knihy a důraz se kladl na rozvoj školství, jazyka a folkloru (Vydra, 1999, s. 61–63).

V Praze se nachází Lužickosrbský seminář, původně sloužil studentům z Lužice a byl vybudován v roce 1728. Chodil sem vyučovat například Josef Dobrovský (Hrabal, 2010, s. 25). Bydleli zde mladí Lužičtí Srbové, kteří se dali na církevní dráhu. Navštěvovali přednášky na Karlově univerzitě, z českého obrozeneckého prostředí odcházeli studenti se silnou obrozeneckou motivací. Lužickosrbský seminář funguje v Praze dodnes. Rozvíjí lužickočeské vztahy, je zde knihovna lužickosrbských textů a setkávají se zde také čeští a lužickosrbsští umělci a badatelé (Čermák, Maiello, 2011, s. 35).

Serbowka, organizace srbských studentů v Praze, vznikla roku 1846 při Lužickém semináři. Na organizaci dohlížel Václav Hanka, žák Dobrovského a knihovník Národního muzea, tuto funkci dále zastávali Karel Jaromír Erben a dále Martin Hattala, profesor slavistiky na pražské univerzitě. Serbowka formovala mnoho nadaných lužickosrbských vlastenců. Jana Petra Jordana, který byl autorem hornosrbské gramatiky inspirované Dobrovského systémem nebo Jakub Buka, který se účastnil slovanského sjezdu v roce 1848 v Praze (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 210).

Narátor Petr, který žije v Praze, hovoří o tom, jak si osvěžuje znalosti jazyka, aby se bez problémů domluvil se svými příbuznými v Lužici, se kterými je v kontaktu a pravidelně je navštěvuje:

„Chodil jsem do kurzu lužický srbštiny tady v Lužickém semináři a teď jsem se přihlásil do dalšího, vždycky to dělá nějaká Lužická Srbka. Je to výborný, tam je dobrá parta, kolem deseti lidí, člověk si to obnoví.“ (Petr, 1944)

Českolužický spolek Adolf Černý vznikl v roce 1907 a po první světové válce se rozšířil a přejmenoval na „Společnost přátel Lužice“. Dodnes zůstává tato organizace nejvýznamnější z hlediska podpory lužickosrbské národní kultury. Adolf Černý byl významným českým básníkem, sorabistou, etnografem, překladatelem a univerzitním lektorem slovanských jazyků. Na tomto místě je vhodné jmenovat Josefa Pátu, který byl prvním profesorem sorabistiky na světě, byl popraven nacisty (Hrabal, 2010, s. 25).

5.3 Česko-lužické vztahy

Počátky česko-lužickosrbských kontaktů je dán dlouholetou lužickou příslušností k Zemím koruny české a rovněž značnou jazykovou podobností. Již v *Kosmově kronice české* nalezneme zmínky o lužickosrbském obyvatelstvu a o Lužici. Karel IV. zapojil lužická města do sítě obchodních cest, čímž došlo v Horní i Dolní Lužici k významnému hospodářskému růstu. Vládnoucí francouzský král Karel IV. velmi úspěšný v mezinárodní politice si uvědomoval výhody propojení obchodních cest střední Evropy. Po smrti Karla IV. začaly hospodářské, politické a kulturní vazby mezi Horní a Dolní Lužicí a českým prostředím slábnout. V roce 1462 byla Lužice vrácena českému králi Jiřímu z Poděbrad a česko-lužické vztahy se opět prohlubovaly. Čeští králové často navštěvovali Lužici a lužičtí stavové přijížděli do Prahy. K dalšímu přerušení kontaktu došlo za husitských válek, ale se vznikem luterství v 16. století došlo opět k jejich obnovení (Kaleta, 2006, s. 63–65).

Česko a Lužice se tedy historicky více či méně ovlivňovaly a střetávaly, ale jejich propojení a sounáležitost je nepopiratelná. Nejvýznamnější dobou společné vzájemnosti byla bezesporu doba vlády Karla IV. Po Karlově smrti nebyly kontakty tak intenzivní, ale propojení zůstávalo stále a nikdy se zcela nevytratilo (Kaleta, 2006, s. 67).

Česko-lužická spolupráce a úzké vztahy mezi českými zeměmi a Lužicí počaly v dobách, kdy patřily k jednomu státnímu útvaru. Lužickosrbský seminář v Praze měl velký význam pro lužickosrbské národní obrození. Adolf Černý byl nejvýznamnější osobností, která šířila povědomí o Lužických Srbech v Čechách. Na Karlově univerzitě v Praze byl v roce 1901 založen rektorát lužické srbštiny. Přednášky Adolfa Černého zaujaly Čechy a Lužičany natolik, že se rozhodli založit v roce 1907 Česko-lužický spolek, který nesl jméno Adolfa Černého. Ve třicátých letech, v době fašistického nebezpečí v Německu byl spolek zreorganizován na Společnost přátel Lužice. Lužickosrbský věstník podával informace o jazykovém a kulturním útisku v těžkých dobách, kdy byl na území Lužice zakázán veškerý lužickosrbský tisk. Touto cestou byla informována česká, lužická, ale i světová veřejnost o aktuálním dění v Lužici. Po okupaci českých zemí v roce 1939 byla Společnost přátel Lužice rozpuštěna a mnoho členů bylo pronásledováno, někteří byli dokonce popraveni. Ihned po osvobození společnost obnovuje svoji činnost. Budova Lužického semináře byla v roce 1945 věnována Společnosti přátel Lužice pro účely lužickosrbské, takto se usnesl Zemský národní výbor (Boháč, 1993, s. 63–65).

Česko-lužickosrbské vztahy jsou tradiční a sahají do historie. V Praze působil lužickosrbský sochař Maćije Wjaclaw Jakula (1655-1738). Jeho tři sochy zdobí Karlův Most. Mezi Lužickými Srby a Čechy bylo mnoho celoživotních přátelství. Etnograf a malíř Ludvík Kuba (1863-1956), podnikal poznávací cesty po Lužici, při kterých například sbíral zdejší lidové písně. Počátkem 20. století byl založen na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy lektorát lužické srbštiny (Hrabal, 2010, s. 25).

Československý prezident T. G. Masaryk v roce 1922 oficiálně přijal delegaci Lužických Srbů. V roce 1932 se lužickosrbská sokolová zúčastnila všesokolského sletu v Praze. U Mnichova Hradiště na hoře Mužský se v roce 1933 sešlo kolem třiceti tisíc přátel Lužice. Požadovali pro Lužické Srby stejná práva, jako měla v Československu německá menšina. Víše zmíněné události vypovídají o intenzitě vzájemných vztahů (Hrabal, 2010, s. 25-26).

Nejintenzivnějším obdobím česko-lužických vztahů bylo mezi roky 1945–1948. V tomto období bylo v Československu zřízeno lužickosrbské školství počínaje základním a konče univerzitním studiem sorabistiky. Intenzivní propojení ukončil komunistický převrat, kdy Lužičtí Srbové odešli postupně zpátky do Lužice. Vztahy se však nepřetrhaly, stále zde fungovala spolupráce určitých institucí např. nakladatelství nebo

kulturní střediska. Pod záštitou Národního muzea zachovala svou činnost Společnost přátel Lužice, pořádá kulturní akce, výstavy, přednášky a vydává měsíčník Česko-lužický věstník (Hrabal, 2010, s. 26).

O vztahu k Čechám a k Čechům promluvil narátor Petr:

„Oni k těm Čechám a Čechům mají většina kladný vztah. Vždycky ty Čechy byly takový ten větší bratr, jsou tam ty vazby. Ten seminář tady, učitelé, církevní činitelé vystudovali tady, ta církev vzdělání, takže tenkrát to fungovalo, od té doby toho obrození.“
(Petr, 1944)

Varnsdorf je pohraniční město na severu Čech a v česko-lužickosrbských vztazích zaujímá výjimečné postavení. Mnoho Lužických Srbů našlo po válce ve Varnsdorfu svůj „domov“. Nacházela se zde velká komunita Lužických Srbů. V českém pohraničí bylo potřeba zaplnit místo po nuceně vysídlených Němcích. Německo bylo po válce zničeno a sužováno bídou, mnoho lidí přišlo o své domovy a rádi přijali nabídku odstěhovat se do Čech, konkrétně tedy do Varnsdorfu. Dostali byt, práci a děti zde mohly chodit do školy. Ze známých osobností žil ve Varnsdorfu hudební skladatel Bjarnat Krawc a také jeho dcery, grafička Hanka Krawcec a Ruta Rawpowa - učitelka a operní zpěvačka.

Po válce se do Varnsdorfu stěhoval i narátor Petr, který byl v té době malé dítě:

„Narodil jsem se v Lužici ve Wotrově, německy Wostro, to je nedaleko Budyšína, to bylo ještě za války, to znamená v prosinci roku 44 a naši rodiče potom, když se otec vrátil ze zajetí. Byl ve Wermachtu a padnul do americkýho zajetí, což bylo velké štěstí, že nebyl na druhé straně, takže někdy na podzim toho roku 45 se dostal domů. A situace v tom Německu, sociální a tak, byla složitá, takže rozhodli se jako mnoho jiných Srbů odejít do Čech, což bylo tenkrát takový přirozený směr a víceméně se uchytili ve Varnsdorfu. Nejdřív tam, jak je přechod do Seifenesdorfu, v nějaký fabrice tam otec dělal, matka byla doma. Nejprve se rozhodovali, že až se to tam trochu zlepší v tý Lužici, že se vrátí a nakonec to dopadlo tak, že teda zůstali.“ (Petr, 1944)

Narátor Marek hovoří o důvodech přesídlení do českého Varnsdorfu po druhé světové válce:

„Ono to v tom Německu vypadalo dlouho špatně, tam byla ruská okupační zóna, pak tam začali socialistické systém zavádět a tady to bylo mnohem lepší. My jsme jezdili tam a vozili jsme tam cukr, máslo. My jsme měli tady nějaký ty tenisky nebo kecky, když jsme hráli fotbal a tam oni měli jen takový ošlapaný boty a chudoba tam byla obrovská v té části, teprve později v těch 50tých letech se to začalo zvedat. NDR bylo špatně na tom a tady byly lepší poměry a nebyly v podstatě žádný nepřátelský postoje k těm našim lidem, který sem přešli. My jsme dostali československý občanství v roce 53 až, ale nepamatuju si, že by byly nějaký problémy na úřadech, byt jsme měli vždycky, okamžitě jsme bydleli. Tatínek dělal v textilce údržbu a potom dělal ve Velvetě v barvírně, takže byl dost dobře placený, honorovaný, vzhledem k tomu, že uměl. Matka byla doma, protože jsme byly čtyři děti.“ (Marek, 1938)

Informátorka Hana, která odešla po válce taktéž do Varnsdorfu, s výjimkou, že její rodina zůstala v Lužici, protože tam měla velké hospodářství, ale rodiče paní Hany rozhodli, že ona půjde studovat a pracovat do Čech, protože tu byl lepší život a mnohem lepší podmínky než v poválečném Německu:

„A najednou se začlo přesídlvat do Čech, protože byla bída a nebyla práce, takže všichni mladý šli sem do Čech a tady byla lužickosrbská škola, v Mariánském ústavě ve Varnsdorfu, to je teď co ta energetika, a to měly jeptišky a tam nám vytvořili školu, takovou rodinnou školu. No a já jsem zrovna v tom nejhorším roce vyšla školu, kdy nic nebylo jo.“ (Hana, 1930)

Ve Varnsdorfu se po roce 1990 znovu navázala intenzivní spolupráce s Lužicí. Konají se výstavy, setkání, každoročně se koná Svátek lužickosrbské poezie. Významnou událostí bylo setkání Lužických Srbů s tehdejšími prezidentem ČR Václavem Havlem, které se uskutečnilo 2. července 1999 ve varnsdorfském muzeu (Hrabal, 2010, s. 27).

Mnoho rodin se domnívalo, že stěhování do Varnsdorfu je pouze na přechodnou dobu. V Německu se však situace dlouho nelepšila a zřejmě z toho důvodu už se většina rodin nevrátila. Zůstali ve Varnsdorfu, kde založili rodinu, nebo pokračovali dál do Čech z důvodu uzavření manželství nebo zaměstnání. Důležitou informací je, že všichni Lužičtí

Srbové, kteří po válce přesídlili do Varnsdorfu, zůstali po celý život v pevném a aktivním kontaktu s příbuznými v Lužici. To dokládá velmi silnou národní pospolitost a příslušnost k lužickosrbské identitě. Zajímavostí je, že mnozí byli v době přesídlení malými dětmi, ale i přesto ovládají jazyk a cítí se být Lužickými Srby. Jejich děti již většinou lužickosrbsky nemluví, ale lužickosrbské dědictví v různých podobách od svých rodičů přebírají. Dokonce můžeme hovořit o určitém přenosu na třetí generaci a to konkrétně z prarodičů na vnoučata. Nezřídka kdy prarodiče jezdí se svými vnoučaty do Lužice na pravidelné návštěvy svých příbuzných a přátel a samozřejmě také na oslavy různých svátků.

5.4 Příklady životních příběhů Lužických Srbů

Tato kapitola uvádí příklady životních příběhů Lužických Srbů, na kterých je možné pozorovat jednotlivé znaky kolektivní identity a její předávání z generace na generaci.

5.4.1 Životní příběh Beno Budara

Lužickosrbský spisovatel, překladatel a redaktor Beno Budar se narodil 19. března 1946 v Kulowě. Absolvoval srbské gymnázium v Budyšině a poté vystudoval slavistiku na Lipské univerzitě. Vydal čtyři sbírky básní a několik prozaických knih. Překládá z němčiny a ruštiny a je rovněž autorem písňových textů. V Lužici je velmi populární.

Beno Budar v publikaci *Byly to zlé časy* zaznamenal příběhy, které se staly během druhé světové války. Jsou to události, které ovlivnily spoustu lužickosrbských rodin. Válka přinášela spoustu útrap, smrt a změnila lidem osudy. Beno Budar jako vůbec první zachytil osudy lužickosrbských vojáků, kteří museli za druhé světové války nedobrovolně nastoupit do wehrmachtu a bojovat za Říši. Toto dílo vzniklo během Budarova celoživotního pátrání po otci.

Při jednom veřejném čtení z této knihy vzpomínek válečných veteránů se objevila bývalá přítelkyně Budarovy zesnulé matky. Díky vyprávění matčiny přítelkyně se Budarovi odkryly další informace, po kterých roky pátral. Tyto skutečnosti mu pomohly v dalším hledání, pokračovat správným směrem. Teta Hanža vyprávěla příběh, jak se jeho maminka během války zamilovala do ruského důstojníka. Vzpomněla si i na jeho jméno Jurij. Díky těmto informacím začal Budar pátrat prostřednictvím přítelkyně Leny v Rusku.

V podrobných ruských válečných archivech se podařilo najít informace o důstojníkovi Jurijovi. Tento důstojník za války působil v Budarově rodné vesničce.

Budar vzpomíná: *„Na podzim zase dál pátrala po mém otci. Ten těžký úkol ji zaujal. Sama začala být na výsledek zvědavá. Zůstali jsme v kontaktu přes internet a přemýšleli, jak dál. Celá věc se tak nějak točila v bludném kruhu. Naše údaje byly příliš skromné: kulowské ruské velitelství, tři důstojníci, Sergej, moje matka, její přítelkyně Hanža. To bylo všechno.*

Ale na konci listopadu přišla od Leny nečekaná zpráva. Ve vojenských kasárnách v Podolsku je speciální archiv, kde uchovávají spisy všech sovětských vojenských velitelství v tehdejších východním Německu. Tamním archivářům udělala Lena rozsáhlou přednášku o Lužických Srbech. Nejprve mě totiž považovali za Srba z Jugoslávie. Jedna archivářka se po Lenine přednášce pro nás, Lužické Srby, tak nadchla, že se vrhla do usilovného hledání spisů. A povedlo se: našla krabici se spisy někdejšího kulowského velitelství. Ihned zavolala Leně, že má přijet do archivu. Tam jí celý ten poklad – staré písemnosti z kulowských let 1945-1946 ukázala. Na velitelství v Kulowě sloužilo celkem čtrnáct lidí, většinou vojáci a poddůstojníci, a také tři důstojníci, z nichž jen jeden se jmenoval Sergej! Úžasný objev!“ (Budar, 2012, s. 77)

Budar pátral po svém otci celý život, jeho nalezení by pro něj znamenalo fatální okamžik: *„ Ještě téhož večera, bylo to 22. listopadu, přišel další email od Leny s názvem psaným velkými písmeny FOTO SERGEYA: „Milý Beno, posílám Vám fotografii Sergeje, fotografie ostatních důstojníků nemají, chtějí po nich pátrat. Tenhle SERGEJ je nejspíš Váš otec. Zdá se mi, že jste mu podobný. Má pět vyznamenání. Pět medailí. Usmívá se dokonce i na vojenské fotografii. Je vidět, že je to veselý člověk. I vlasy má kudrnaté jako Vy! Budu netrpělivě čekat na novinky a především na reakci přítelkyně Vaší matky, až fotografii uvidí. Pokud to není on, budeme hledat dál.*

Nejdřív jsem musel zhluboka dýchat. Srdce se mi rozbušilo. Tady, v počítači, mám teď fotografii svého táty? Poprvé v životě ho uvidím. Svého skutečného tátu! Nechtělo se mi tomu zázraku věřit. Po tolika letech hledání“ (Budar, 2012, s. 78–79).

Beno Budar hned druhý den navštívil tetu Hanžu. Dlouholetá přítelkyně jeho matky byla jediným člověkem, který mohl jeho otce identifikovat, a na fotografii okamžitě Sergeje poznala. Tak našel Beno Budar svého otce.

Nabízí se otázka, zdali se Beno Budarovi podařilo se svým otcem shledat. Takto popisuje další události: *„O svém hlubokém zážitku u Hanži jsem hned psal Leně. Její odpověď na sebe nedala dlouho čekat: „Mám radost, že Vám mohu pomáhat. Samozřejmě pokud je to onen Sergej, bude to zpočátku pro jeho příbuzné velký šok. Vyrozumět je musíme. Může se také stát, že se jim změnila adresa a my je budeme dlouho hledat. A potom – jak jim to sdělit? Rozhodneme se podle situace. Prožili celý život, aniž by o vás věděli. Ale jak jsem už psala, tenhle Sergej bohužel už nejspíš nežije. Na seznamu žijících veteránů není. Ne, Beno, tohle téma už není tabu. V posledních 10-15 letech se v Rusku odhalilo hodně takových skutečností! Všichni už nejsou naživu, ale setkávají se příbuzní. Je znám dokonce případ vojáka, který po válce zůstal s Němkou v Německu a potom z politických důvodů musel zpátky do Ruska. Takhle to bylo s mnoha páry. A až letos se znovu setkali. Jemu zemřela manželka a ona, jakmile to zjistila, se rozvedla a přestěhovala se k němu do Ruska. Oběma bylo již přes osmdesát!“*

Lena ještě později zjistila, že Sergej měl dceru Ludmila a syna Alexandra a také, že jeho žena v roce 2005 žila v ruské Samaře. Později se Beno Budar dozvěděl, že jeho otec zemřel v roce 1993 v Samaře, kde je pohřben spolu se synem Alexandrem. Lena dále pátrala po dalších příbuzných, aby jim dala vědět o existenci jejich příbuzného. Podle ruských zákonů o navázání kontaktu rozhodnou příbuzní zemřelého. Do dnešního dne ho však nikdo z rodiny jeho otce nekontaktoval.

Pro účely předkládané diplomové práce se Beno Budar vyslovil také k otázce současné situace Lužických Srbů: *„Současná situace Lužických Srbů je doposud politicky nejlepší. S národní identitou to ale už tak dobré není. Neustále se něco ztrácí. Pilíře lužickosrbské identity jsou: samozřejmě národní jazyk (obzvláště v Dolní Lužici), tradice, církve a hroby předků, školy, slavnosti jako posvícení, církevní svátky (Velikonoce, velikonoční jezdcí), vesnické slavnosti mládeže, krásný domov, zemědělství, lužickosrbské instituce a tradiční národní svatby.“*

Budar popsal, co pro něj znamená být Lužický Srb: *„To, že jsem Lužický Srb, je pro mě vším. Jsem Slovan lužickosrbsko-ruského původu. Slavistiku jsem studoval, znám tragické dějiny Slovanů a Lužických Srbů, jejich krásnou literaturu. Zním mnoho milých a dobrých Lužických Srbů a oni mě znají díky mé spisovatelské činnosti. Jsou materiálem*

pro mou literární tvorbu. Tady v Horní Lužici jsem našel svou lužickosrbskou manželku, která pochází z velké a slavné lužickosrbské rodiny. Jsem tu opravdu doma, je to můj jedinečný malý ráj. Proto zde mám hluboké kořeny a jsem tady velmi šťastný. Kdybych byl zdravý, mohl bych pro lužickosrbský národ dělat ještě víc, ale chybí mi fyzické síly. To je mi velice líto. Ještě hodně práce čeká na lužickosrbské spisovatele – odkrýt duši, krásnou a milou duši lužickosrbského národa v jeho tisícileté historii. Napsat lužickosrbský historický román o všech jeho radostech i strastech. Moje manželka je jako předsedkyně Lužickosrbského školského spolku v tomto směru velmi aktivní. Má ve svých rukou de facto celé lužickosrbské školství od mateřských škol až po univerzitu. To mě moc těší. Samozřejmě má mnoho problémů, všechny lužickosrbské požadavky prosadit u státních institucí, žádat o peníze pro lužickosrbské školství. Pro mě osobně jsou dějiny Lužických Srbů velkou tragédií, a zároveň i zázrakem v evropské historii. Přečkali jsme německou expanzi na východ a zvláště Hitlera, který nás chtěl úplně vyhladit. A nyní, po tolika válkách, žijeme jako malý národ ve společné Evropě, v nejlepším období její historie.”

Beno Budar hovořil rovněž o nejzávažnějších problémech Lužických Srbů: „Na prvním místě je to školství, a to hlavně výuka v lužickosrbském jazyce. Školství je páteř naší národní existence. Je třeba hledat způsoby zatraktivnění toho, že někdo je Lužický Srb a že na to může být hrdý. Proto jsou důležité slovanské kontakty, především do Čech a Polska. A to především výměna dětí ve společných prázdninových táborech. Tam se lužickosrbské děti rychle naučí česky nebo polsky. Měl jsem také tu možnost a dodnes mám z toho užitek. Dalším závažným problémem je lužickosrbské hospodářství. Po staletí ho tvořilo především zemědělství a je to tak dodnes. Lužičtí Srbové jsou dobří rolníci a chovatelé skotu. Tak měli vždy zabezpečené živobytí. To dodnes existuje v podobě soukromých větších i menších farem. Rovněž živnostníky máme dobré, poskytují pracovní příležitosti (elektrikáři, rybáři, kadeřníci atd.).”

Často zmiňovaným tématem je budoucnost Lužických Srbů. Budar se domnívá, že: „lužickosrbský národ bude existovat tak dlouho, jak dlouho to budou chtít sami Lužičtí Srbové. Náš profesor dějin Jan Brankačk nám jednou v Lipsku řekl: V minulosti Lužičtí Srbové každých sto let ztratili 50% území a 50% lidí, tak silná byla expanze a asimilace.” To je zajímavá skutečnost, ale dnes už to tak není. Budoucnost Lužických Srbů závisí zcela jednoduše na tom, zda Lužičtí Srbové se svými dětmi hovoří lužickosrbsky, jako například můj syn nebo snacha. Teprve tak zůstane pro děti silnou mateřštinou. V mladých rodinách,

mezi inteligencí, ale i na venkově, máme takové obrození, až je to někdy s podivem. Pro budoucnost lužickosrbského národa je zajisté rozhodující: náboženství a národnost jako jeden celek. Dnes i zítra.”

„Zajímavé je, že díky christianizaci (od počátek 9. století, tj. za Karla Velikého, až do konce středověku) vzrůstalo sebevědomí lužickosrbského národa. Zvláště po reformaci, kdy se posílilo lužickosrbské písemnictví evangelických i katolických Lužických Srbů překladem bible, duchovních písní atd. Tehdy mnozí vědci prorokovali konec lužickosrbského národa, i Luther (1520) nebo Lessing. A přesto tento národ dodnes žije, i když v daleko menším počtu.

A jaký je můj názor? To je velice těžká otázka. Mnohé větší jazyky mezitím zmizely, lužickosrbsky se ještě mluví podle teorie jazykového vědomí: když zanikne jazyk, zanikne i národ. Ale platí to v tomto případě? V Dolní Lužici se ukazuje fenomén etnického vědomí. Tam už lidé tolik lužickosrbsky nemluví, ale vědí, že děda s babičkou tímto jazykem spolu mluvili. “A proto i my jsme Lužičtí Srbové,” říkají. “Bohužel nám náš jazyk nepředali, protože nechtěli, abychom se styděli před Němci, když mluvíme lužickosrbsky.” Tento fenomén je jen v Dolní Lužici. Má to spojitost s obdobím nacismu a silným německým nacionalismem, kdy se všemu lužickosrbskému vysmívali (všechny ženy a děvčata totiž chodily v lužickosrbských krojích, a tak byla jejich příslušnost k národu zřejmá na první pohled). Myslím si, že Lužičtí Srbové budou ještě několik staletí existovat, pokud ovšem nedojde k evropské nebo světové katastrofě.”

5.4.2 Životní příběh Andrea

Andrea se narodila v roce 1978 ve smíšeném manželství, německé matce a otci Lužickému Srbovi. Vyrůstala v Lipsku, neboť otec odešel kvůli zaměstnání do Německa. Do Lužice jezdila velmi často za svými prarodičemi. Cítí se být Lužickou Srbkou, přestože ji k tomu nikdo nevedl: *„nenutil a já si myslím, že je to jeden z důvodů proč se to u mě povedlo, proč já mám k tomu pozitivní vztah”.*

Andrea ovládá Lužickou Srbštinu na velmi dobré úrovni: *„Záleží samozřejmě i na tom kolik času potom stráví s tím jazykem. Což je zase náhoda, jak se to dá vždycky umožnit v tom raném dětství zejména. Záleží podle mě taky na tom hodně, jaký přístup zvolí ty rodiče té smíšené situace. Jaký vztah mají k tomu jazyku nebo k tomu příslušenství etnickému. Koneckonců si myslím, že i záleží na tom, jak moc člověk se zajímá o jazyk*

a jaký má talent se učit. Jak tu vícejazyčnost vůbec řeší i to je hodně individuální a dopadne to různě. Moje sestra nemluví lužickosrbsky, já mluvím". Je zajímavé, že v rámci jedné rodiny, dochází u sourozenců k odlišné jazykové transmisi. Andrea se domnívá, velmi záleželo především na jejím osobním přístupu k lužickosrbskému jazyku. Rovněž uvedla, že ze svého okolí zná spíše opačné případy, kdy v německém prostředí příslušnost k lužickosrbské jazykové identitě spíše zaniká či je velmi obtížné ji udržet.

Narátorka dále uvedla, že akceptace od ostatních Lužický Srbů není samozřejmostí. Existují zde velmi pevné vazby a jen zdřídka je „cizinec“ plnohodnotně přijmut. Zásadní roli v tomto ohledu sehrává také náboženská příslušnost. Chovají se přátelsky, ale je znát určitý odstup: *„ty lidi tam často pochází z takových hodně pevných vazeb rodinných nebo i venkovních. Prostě ty vztahy jsou daný od narození, oni v podstatě nejsou zvyklí navazovat nové kontakty a to je strašně znát na tom chování potom vůči jiným. Ono je to přátelský vůči těm cizím jako, že to je jako služný, že jo, být jako hostitelem a tak, ale neznamená to, že by člověk byl integrovanej do toho. Jo takže, tohle bylo i pro mě těžký unést, ale já jsem měla svoje kontakty ze školy, měla jsem svoje kamarády, věděla jsem, že ta chyba není jenom u mě, že jo, že prostě je tam jinej přístup k tomu než já znám, ze svý normální školy ve velkým městě, kde jako děti prostě se seznámí normálně ve třídě a tvoří si kamarádství bez toho, že ty rodiče se znaj a tak dále že jo“.*

Lužickou Srbštinu začala informátorka studovat až na vysoké škole, do té doby lužickosrbskou školu nenavštěvovala, což považuje spíše za výhodu: *„nebo spíš to tomu prospělo, než že by to škodilo. Já mám dvě sestřenice a bratrance, kteří tam chodili na to gymnázium, kde bydleli na koleji. A ti si po dobu co tam chodili vyvinuly odpor. Tam šlo o to, že jazykové znalosti tam nebyly zas tak dobrý jako u mě, už jenom to se hodnotilo negativně. A pak tam ze strany těch spolužáků, existují prostě dost velký tendence vyloučit každého kdo není katolík. A to v tom juniorovým věku může být dost zásadní zkušenost. Já jsem se s tímhle setkala až potom vlastně, když jsem byla dospělejší a dokázala jsem to od sebe odlišit. Oni to v tom útlém věku ještě nedokázali a to bylo určující pro jejich budoucí vztah k tomu“.*

Andrea hovořila i o svém pohledu do budoucna. Dle jejího názoru je situace velmi složitá zejména z toho důvodu, že velmi mnoho obyvatel z Lužice odešlo a stále odchází za prací. Možnost najít zaměstnání v místě původního bydliště je minimální. Jen málokdo si však po odchodu udrží lužickosrbskou identitu. Jen v nepatrných případech dojde

k transmisi této původní identity na potomky: „*jak jsem byla na letním kurzu v Budyšíně, byl tam jeden český student lužické srbštiny a asi po týdnů říkal, že to je strašně depresivní, že to je hrozně smutný. A jak mi to můžem vydržet? No, ale člověk nemůže být pořád smutný, takže se člověk s tím nějak smíří. Dokáže se otevřít možnosti, že se bude kamarádit i s nějakým Němcem, který ten jazyk neumí. Sice ten jazyk respektuje, nedokázala bych se s někým kamarádit, kdo to nerespektuje vůbec, ale nemá o to příliš velký zájem. Chápu lidi, ne každý se může zajímat o jazyk, nebo o literaturu nebo o básně. Myslím, že člověk si musí uvědomit, že vlastní svět není ten jediný možný, to je zásadní, aby se člověk mohl s někým kontaktovat a rozumět, že ten druhý se kouká na svět jinak“.*

5.5 Současné i minulé sociální problémy

Největší otázkou zůstává, jaký osud čeká stále početně ubývající menšinu Lužických Srbů. Problém vylidňování oblasti Lužice je palčivý avšak z mnoha důvodů se jedná o logický vývoj v oblasti, kde chybí hospodářství, průmysl a tím pádem tolik důležité pracovní uplatnění. V Horní Lužici, která byla za druhé světové války jen málo poničená, se začíná rozvíjet cestovní ruch. Historicky je v tomto ohledu problematičtější území Dolní Lužice, které je významně narušeno těžbou hnědého uhlí a taktéž jsou zde patrné větší problémy s regionální identitou (Bobková, Březina, Zdichynec, 2008, s. 225).

Jsou zde i další faktory, které jsou zásadní pro postupné vytrácení lužickosrbské identity. Největším problémem, který zmínili všichni narátoři bez výjimky, je velká nezaměstnanost. V lužickosrbských městech a obcích je velmi obtížné najít zaměstnání, nelze zde nalézt téměř žádnou pracovní příležitost. Chybí zde průmysl i malý živnostníci a podnikatelé. Na venkově často chybí základní občanská vybavenost, například obchod s potravinami, jezdí se proto do menšího města v sousedství.

O pokusu o založení obchodu s potravinami hovoří informátor Petr:

„V Chróscicích otevřeli něco, jako sou u nás ty vesnický prodejny, slavnostně všechno. A za tři roky to padlo a teď tam nemáte žádnou prodejnu a ty starý lidi autama jim někdo nákup musí přivézt.“ (Petr, 1944)

Narátořka Ema vyprávěla o nezaměstnanosti a o složité situaci v Lužici:

„V Lužici je dost velká nezaměstnanost, tam nikdy nebyl průmysl velkej, teď tam padly doly v tý Hoyerswerdě. Sorabia Agrar, jako u nás JZD ty měli přes 500 zaměstnanců, a když se to všechno zredukovalo tak mají asi 120. Tam jsou vazby a teď rozhodněte, toho propustím a toho ne.“ (Ema, 1962)

Informátorka Andrea hovořila na téma současné nezaměstnanosti:

„Dnes už v Lužici není nic žádný obchod, pekař ani řezník nic. Není tam žádná možnost zaměstnání, proto všichni mladí odcházejí pryč, není žádné uplatnění. Přijíždí jednou do týdne pojízdná prodejna. V Budyšíně už Lužičtí Srbové nejsou skoro vůbec, ale v některých vesnicích ano tak se to hodně drží.“ (Andrea, 1973)

Narátor Jurij popisuje minimální možnost obživy v Lužici:

„Nemožný no, ten jeden z těch příbuzných ten kluk si tam otevřel firmičku jako sám, dělá nějakýho obkladače a tapety a takový tyhle věci, ale jinak tam vůbec nic není. Když chtěj obchod, tak si musej dojet do Budyšina to je 8 kilometrů, jinak tam zajíždí nějaká pojízdná prodejna ještě. Ale jinak ty obchody co tam byly, ta moje teta tam měla dokonce obchod, ještě po revoluci ho držela, pak u toho si tam udělala nějakou zásilkovej ten Quelle obchod jakoby. Tam se mohlo objednávat, dneska není už vůbec nic.“ (Jurij, 1965)

Leoš Šatava popisuje zásadní problémy v Lužici ve věštníku *Lužice – 10 let ve sjednoceném Německu*. Velkou rychlostí stoupající počet smíšených manželství a tím pádem dvojí lužickosrbská identita, klesá i množství Lužických Srbů v katolickém jádru dále malé uplatnění lužické srbštiny jako jazyka veřejnosti. Jmenuje rovněž již zmíněnou vysokou nezaměstnanost, mimo jiných odchod mládeže z ekonomicky slabého regionu. Také vyjadřuje svůj názor, že promarnění dalších let si už Lužice nemůže dovolit. Během následujících let se bude rozhodovat o osudu malého národa Lužických Srbů.

Nezaměstnanost velmi úzce souvisí s odlivem obyvatel, především mladých generací, které jezdí za prací do Německa.

Informátor Petr vysvětloval důvody proč obyvatelé a to zejména mladší generace odchází z Lužice:

„To je další problém, že oni se vlastně počet těch lužičanů to odnárodnění nebo jak by se to nazvalo je velký, protože ty rodiny jsou menší. Oni tomu říkají, že jezdí dělat na západ. Tam je práce a samozřejmě oni si tam pak najdou partnera a už se to takhle rozmělní, doma ta práce není. Tam třeba v těch ústavech sociálních nebo ve školství ve zdravotnictví, pokud má k tomu přípravu, ale jinak ne.“ (Petr, 1944)

Narátor Jurij srovnává situaci v Lužici v minulosti a dnes, ztrátu původní identity dává do souvislosti s exogamními sňatky:

„Tak lidi tam bydlej ještě nějaký, ono to tam bylo, ne jako u nás, že by měli jedno dítě, že měli vždycky tři, čtyři děti. Tak vždycky někdo z toho tam zůstal v tom baráku z těch dětí. Ta vesnice zůstává, ale už je to poněmčený vyloženě, protože to vidíte, ty mladý se buď oženěj, nebo vdaj, vezmou si i někoho německýho, dřívě se to tam drželo, že Srb si vzal Srba.“ (Jurij, 1965)

Jsou i podnikatelé, kterým se podařilo v Lužici založit fungující firmu, poskytují práci dalším lidem a svou kulturu a identitu si udržují. Ale jak vypovídají sami Lužičtí Srbové, jde spíše o výjimku, narátor Radim doplnil:

„Třeba ve Wotrowě má můj bratranec, truhlářství, srbsky blidárna. To má perfektně zařízený, to založil jeho otec ve třicátých letech minulého století a on to pořád udržoval, za NDR to bylo na úbytě, ale udržovali si jakýsi provoz a teď to rozvinuli. Jeho kluka zajímá práce se dřevem mimo jiné. Dneska už to dělají stroje, ty počítače dneska už na to skoro nešáhnou, ty stroje to obrábí. Ale zaměstnává dělníky a prosperuje.“ (Radim, 1939)

Narátor Petr hovořil o tom, jak si představuje budoucnost Lužických Srbů:

„Těžko předpovídat. Jsou tu různé vlivy, když to bylo v době NDR, tak to bylo oficiálně podporovaný, menšina, ale byly různé problémy samozřejmě. No a teď se to otočilo a je to o tý ekonomice a o těch věcech. Ale pořád ten početní úbytek je a já myslím, že se to udrží dost dlouho, prostě bude to fungovat nějakým způsobem, ale už jsou to jen takový poměrně malý enklávy. Když vyjedete z té katolické oblasti trochu na sever po té Sprévě, tak tam jsou kroje, ale nikdo nemluví, nepromluví na vás dolnolužičtinou. To jsou Němci, akorát tam využívají té tradice. Dělají z toho skanzen. Je to složitý...“ (Petr, 1944)

6 Výsledky zkoumání

Z výsledků výzkumů vyplývá, že lužickosrbská kolektivní identita byla v minulosti velmi silná. V průběhu desetiletí se přirozeně přenášela z generace na generaci. Atributy národní identity byly patrné v každé oblasti všedního dění. Jednalo se zejména o jazyk, folklor, zvyky, tradice. Jejich dodržování a předávání z generace na generaci probíhalo dříve velmi spontánně a automaticky. Na základě terénního výzkumu bylo zjištěno, že k transmisi kolektivní identity na mladší generaci stále dochází. Nejedná se však již o tak přirozený a automatický přenos, jako tomu bylo u starších generací. Přesto z výzkumu vyplynulo, že malé etnikum Lužických Srbů si udrželo atributy kolektivní identity napříč generacemi až po současnost.

Jedním z nejvýznamnějších a nejzmiňovanějších atributů byl a stále je jazyk. Lužičtí Srbové jsou bilingvní, což je pro ně každodenní nutnost. Například jednání na úřadech se bez znalosti německého jazyka neobejde. Mnoho z obyvatel ovládá i třetí jazyk, kterým je nejčastěji čeština popřípadě polština. Někteří příslušníci mladší generace ovládají lužickosrbský jazyk pasivně, rozumí, ale aktivně nehovoří a o předávání jazyka na další generaci neuvažují. Naproti tomu stojí ovšem členové mladší generace, kteří si jazyk aktivně udržují, hovoří, čtou, píšou a transmise jazyka na generaci jejich potomků je pro ně samozřejmostí. Dodržování zvyků bylo dalším prvkem kolektivní identity, který se stal častým předmětem vyprávění a lze je považovat za důležitý atribut sledované identity. Mnoho rodin zvyky stále dodržuje v původní podobě, například Velikonoce jsou pro Lužické Srby velmi významnou událostí.

Rodiny, ve kterých se mluví výhradně lužickosrbky, dodržují se zvyky a tradice a celkově se pěstuje identita „lužického srbství“, jsou z velké většiny silně nábožensky založeny. Jedná se však o početně velmi malou skupinu. Setkáváme se spíše s benevolentním přístupem, kdy si mladší generace sama určuje svou cestu a budoucnost. Tento trend dle rozhovorů souvisí zejména s problematou ekonomickou situací v Lužici a chybějícím pracovním uplatněním. Nejčastějším modelem posledních let je odchod mladších jedinců za prací do německých měst, kde si postupně vybudují zázemí a posléze zde naleznou nový domov a založí rodinu. V těchto případech je zachovávání lužickosrbské identity a její předávání na další generaci spíše ojedinělé a výjimečné.

Cesta k lužickosrbské identitě je pro mladší generaci často velmi složitá, mnozí se již k identitě rodičů a prarodičů nehlásí. V těchto případech je asimilace s německým

obyvatelstvem velmi rychlá a předávání lužickosrbské identity na další generaci je prakticky vyloučeno. Sami zástupci sledované skupiny však tento vývoj nechápou mnohdy negativně. Prolínání lužickosrbské identity s identitou německou chápou jako přirozenou a samozřejmou. Pohlédneme-li do historie, jedná se v podstatě o logický vývoj dvou vedle sebe žijících etnojazykových skupin.

7 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zjistit, na základě jakých atributů konstruují zástupci Lužických Srbů svou kolektivní identitu a zda dochází k její transmisi na mladší generaci. Teoretická část práce se zabývala problematikou kolektivní identity a etnicity, dále bylo pojednáno o attributech etnicity, etnické neboli národní stereotypizaci a o konceptu generace. Teoretický aparát poskytl rámec pro analýzu dat získaných pomocí biografického výzkumu, jenž byl prováděn technikou narativního interview.

Praktická část obsahovala historický pohled do života Lužických Srbů a vzpomínky pamětníků. Dále byly zkoumány jednotlivé prvky kolektivní identity z pohledu odborné literatury a terénních výsledků. Byly zde podrobně popsány konkrétní atributy, které jsou zásadní pro konstrukci a rekonstrukci lužickosrbské kolektivní identity. Mezi tyto prvky patří zejména jazyk, náboženství, tradice a zvyky. K jazykové a etnické transmisi na mladší generace však dochází už jen sporadicky. V empirické části byly rovněž zaznamenány příklady životních příběhů vybraných narátorů ze skupiny Lužických Srbů. V neposlední řadě bylo pojednáno o nejdůležitějších sociálních problémech sledovaného regionu a skupiny. Bylo zjištěno, že k vylidňování dochází zejména z důvodu velmi malé možnosti pracovního uplatnění na území Lužice. To je zapříčiněno absencí hospodářství a průmyslu v této oblasti. S tím souvisí stále častější odchod mladší generace do sousedního Německa a jejich asimilace.

8 Seznam literatury

BAUMAN, Zygmunt, 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta. 157s. ISBN 80-204-0817-7.

BOHÁČ, Zdeněk, 1993. *České země a Lužice*. V Tišnově: Sursum. 216s. ISBN 80-85799-00-6.

BUDAR, Beno, 2012. *Byly to zlé časy*. Vyd. 1. Překlad Milan Hrabal, Zuzana Bláhová-Sklenářová, Stanislav Tomčík. Varnsdorf: Městská knihovna Varnsdorf. 84 s. Setkávání přes hranice, sv. 10. ISBN 978-80-86409-33-7.

BERGER, Peter, LUCKMANN, Thomas, 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, 2008. *Horní a Dolní Lužice*. 1. vyd. Praha: Libri, 232 s. ISBN 978-80-7277-382-4.

ČERMÁK, Radek, MAIELLO, Giuseppe, 2011. *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Vyd. 1. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií. 359 s. Evropské obzory. ISBN 978-80-86735-09-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland, 2007. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Vyd. 1. Praha: Triton. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland, 2012. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 352 s. ISBN 978-80-7419-053-7.

GAUß, Karl-Markus, 2003. *Vymírající Evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 197 s. ISBN 80-7253-122-0.

GELLNER, Ernest André, 2003. *Nacionalismus*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 133 s. ISBN 80-7325-023-3.

HAYES, Nicky, 2007. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 4. Přeložil Irena Štěpaníková. Praha: Portál. 166 s. ISBN 978-80-7367-283-6.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HRABAL, Milan, 2001. *Hanka Krawcec*. 2. rozš. a upr. vyd. Ilustrace Hanka Krawcec. Varnsdorf: Kruh přátel muzea. 81 s. ISBN 80-238-7019-X.

HRABAL, Milan, 2010. *Lužičtí Srbové známí i neznámí: historie a současnost nejmenšího západoslovanského národa*. 1. vyd. Varnsdorf: Městská knihovna. 34 s. Setkávání přes hranice. ISBN 978-80-86409-21-4.

HROCH, Miroslav, 2003. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství. 451 s. ISBN 80-86429-20-2.

CHROMÝ, Jan, 2014. *Základy sociolingvistiky*. Praha: Karolinum 2014

JANDOUREK, Jan, 2001. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KALETA, Petr, 2006. *Češi o Lužických Srbech: český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého*. Praha: Masarykův ústav. 333 s. ISBN 80-86495-41-8.

KOŠŤÁLOVÁ, Petra, 2012. *Stereotypní obrazy a etnické mýty: kulturní identita Arménie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 315 s. ISBN 978-80-7419-093-3.

LIPPMANN, Walter, 2015. *Veřejné mínění*. Vydání první. Přeložil Ladislav Köppl. Praha: Portál. 334 s. ISBN 978-80-262-0939-3.

OCHRANA, František, 2013. *Metodologie sociálních věd*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 134 s. ISBN 978-80-246-2380-1.

REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada. 184. ISBN 978-80-247-3006-6.

SAK, Petr, KOLESÁROVÁ, Karolína, 2012. *Sociologie stáří a seniorů*. Vyd. 1. Praha: Grada. 225 s. ISBN 978-80-247-3850-5.

ŠATAVA, Leoš, 1994. *Národnostní menšiny v Evropě: encyklopedická příručka*. 1. vyd. Praha: I. Železný. 385s. ISBN 80-7116-375-9.

ŠATAVA, Leoš, 2009. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Vyd. 2., Ve SLONu 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.

ŠUBRT, Jiří, 2008. *Soudobá sociologie II: (teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. 392 s. ISBN 978-80-246-1413-7.

VYDRA, František, 1999. *Tonoucí ostrovy: vyprávění o těch, kteří jsou našimi sousedy, a na něž přesto tak často zapomínáme*. Vyd. 1. Tišnov: Sursum. 79 s. ISBN 80-85799-68-5.

WEIGL, Jiří, 2014. *Bez iluzí o světě kolem nás*. 1. vyd. Praha: Fragment. 231 s. ISBN 978-80-253-2356-4.

